

MU·HBA MUSEU D'HISTÒRIA
DE BARCELONA

Fou la Setmana Tràgica un fenomen específicament barceloní o bé era part d'un malestar social més general a Europa? Quin paper hi va tenir el rebuig a la guerra del Marroc i a un servei militar que reclutava de manera injusta i classista? Quins van ser els detonants de la revolta: els objectius polítics o la fam? Per què l'anticlericalisme es mantenia tan arrelat entre les classes populars de la ciutat? Fou realment una insurrecció sense nord ni polítics disposats a liderar-la? Quin paper va tenir en el decantament de les classes populars barcelonines cap a l'anarquisme? Aquest nou número de Muhba Textures, fruit del seminari que va tenir lloc el 2009, aborda aquestes i altres qüestions des d'una perspectiva històrica innovadora, amb el propòsit de contribuir a situar els fets més rellevants del marc local i temporal en el qual es van desenvolupar. Coordinat per Soledad Bengoechea, aquest número inclou articles de José Álvarez Junco, Gabriel Cardona, Jordi Figuerola, Pere Gabriel i Angel Smith.

Muhba textures

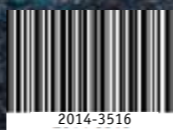
5

Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909

Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909

Arrels i conseqüències

Soledad Bengoechea coord.

 Ajuntament
de Barcelona

EDICIONS DE LA CENTRAL

Muhba textures núm. 5

**Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909.
Arrels i conseqüències**

Soledad Bengoechea, coordinadora

Des de mitjan abril fins a principis de maig del 2009 es va celebrar al Museu d'Història de Barcelona el seminari *La Setmana Tràgica de 1909 a Barcelona. Arrels i conseqüències* amb motiu del centenari d'aquests esdeveniments. Organitzat pel Centre de Recerca i Debat del MUHBA i coordinat per Soledad Bengoechea, el seminari va reunir diversos especialistes per provar de fer avançar, mitjançant noves preguntes, el coneixement d'aquell moment traumàtic en la història de la ciutat.

Fou la Setmana Tràgica un fenomen específicament barceloní? O bé formava part d'un malestar social més general a Europa? Quin paper hi va tenir el rebuig a la Guerra del Marroc i a un servei militar que reclutava de manera injusta i classista? Com es van encadenar els detonants de la revolta? Per què l'anticlericalisme es mantenia tan arrelat entre les classes populars de la ciutat? Fou realment una insurrecció sense nord ni polítics disposats a liderar-la? Quin paper va tenir en el decantament de les classes populars barcelonines cap a l'anarquisme?

Aquest volum recull les reflexions dels historiadors convocats respecte a aquestes qüestions. L'obre un apunt del professor José Álvarez Junco sobre com la Setmana Tràgica interpel·la els historiadors dels nostres dies. Seguidament, Gabriel Cardona, Jordi Figuerola, Pere Gabriel i Angel Smith aborden el tema situant-lo dins d'una perspectiva europea, analitzant el clima de rebuig a la Guerra del Marroc, juntament amb el problema de fons lligat al servei militar, i parlant dels desencadenants i del fons de la revolta, per acabar examinant les conseqüències de la Setmana Tràgica en la Barcelona convulsa de les primeres dècades del segle xx.

Sumari

L'historiador davant la Setmana Tràgica José Álvarez Junco	9
La Setmana Tràgica, una perspectiva europea Angel Smith	13
El rebuig a la guerra i al servei militar imperant Gabriel Cardona	33
L'anticlericalisme com a detonant de la revolta? Jordi Figuerola	45
L'anarquisme i la Setmana Tràgica: Barcelona / París, 1906-1911 Pere Gabriel	65

Correcció: Vinyet Gisbert i Isabel Llasat
Disseny de coberta i maquetació: esther maré disseny gràfic
Impressió: Grafos

© de l'edició: Museu d'Història de Barcelona,
Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, Edicions de La Central
© dels textos, els seus autors

ISSN: 2014-3516
Dipòsit legal: B-22188-2012

Queda prohibida la reproducció total o parcial sense el permís exprés de
l'editor, en els termes marcats per la llei.

Aquesta és una breu consideració entorn de quins elements hauria de discórrer la reflexió d'un historiador actual sobre la Setmana Tràgica, que són, fonamentalment, els actors, el tipus de mobilització i les conseqüències d'aquells fets.

Entre els actors, caldria esmentar els republicans, els anarquistes, els socialistes, els catalanistes, els intel·lectuals independents o els personatges individuals com Ferrer i Guàrdia o Lerroix (dirigent indiscutible dels republicans radicals malgrat la seva absència de Barcelona en aquells moments). A l'altra banda, els militars, els partits i els polítics dinàstics, Maura...

Pel que fa al tipus de mobilització, la pregunta principal que es planteja es per què una protesta contra la guerra de Marroc esdevingué una orgia anticlerical. No és una qüestió senzilla de resoldre, a menys que recorreguem a explicacions culturals.

Entre les conseqüències d'aquells fets podríem assenyalar el creixement del republicanisme (moderat: Lerroix es fa un lloc entre els polítics, però sense qüestionar ja el sistema oligàrquic); la formació de la Conjunció Republicana Socialista i l'accés dels socialistes al Congrés; el creixement de l'anarquisme, consolidat institucionalment com a CNT, i la caiguda de Maura, que obre una oportunitat al liberalisme dinàstic (Canalejas).

De tots aquests aspectes, el que més m'interessa és l'objectiu polític, o la funcionalitat, del populisme d'esquerres. Tot i la seva utilització constant, i fins i tot exagerada, d'una retòrica incendiària, l'objectiu del populisme no era la revolució, en el sentit més estricte del terme, sinó més aviat la creació d'una xarxa clientelar de poder. En el cas espanyol de principis del segle xx, Lerroix fa servir la Llei de sufragi universal de 1890 per aconseguir que la població, sobretot els obrers barcelonins, vagi a votar. Amb aquest fi utilitza una retòrica anticlerical i algunes mesures socials per la via municipal. D'aquesta manera obre una bretxa en el règim oligàrquic i, en definitiva, aconsegueix integrar-se com un polític més del sistema. Al llarg del procés, però, en les tensions de 1909 (i mentre ell és a l'Argentina), la situació se li'n va de la mà i deriva cap a un model insurreccional que no havia previst.

Totes aquestes qüestions em porten a una primera conclusió: el populisme lerrouxista va fer intervenir en política grups fins llavors marginats. Una mobilització extrainstitucional va imposar, com en altres ocasions, una modernització de la democràcia.

Aquí es revelen les contradiccions del discurs lerrouxista, en el qual destaca l'ús constant de termes com ara *poble*, *democràcia* o *revolució* i les crides a l'*acció*, sempre associades a les referències al *poble*. El poble es planteja com al pol contraposat a un antipoble que pot ser la monarquia, l'Església, l'oligarquia o els enemics de la pàtria. Però el poble, quan s'intenta definir amb alguna precisió, no és el poble treballador, el proletariat. L'anàlisi de classe no és útil en aquest cas. El poble és una referència retòrica, el successor de la nació o el regne, que van servir per desplaçar els monarques absoluts com a portadors de la sobirania. Tampoc *democràcia* significa govern del poble. No es defèn un sistema institucional representatiu. Al contrari, en aquest discurs abunden les proclames productatorials. Democràcia és aquí un concepte ambigu, no formal, sinó de contingut (fer alguna cosa pel poble, protegir els febles, aconseguir la igualtat real).

A més a més, en l'esquema té un paper clau el líder, el qual no deixa de ser també un vestigi del monarca paternal de l'Antic Règim. Representa la necessitat d'un cap, d'un cabdill, un «home» providencial. L'atractiu del model napoleònic no s'ha extingit encara, perquè les seves qualitats són militars: és un «domesticador de feres» (les multituds).

Aquestes multituds són el poble que ara ha de ser integrat en l'Estat. Per això cal fomentar el patriotisme (espanyol). Les crítiques al canovisme per part republicana s'adrecen sovint a la seva «feblesa», al seu antipatriotisme. A la monarquia restaurada li manca «modernitat». I és que, per a ells, democràcia és igual a patriotisme, i aquest a modernitat. És el moment dels imperis europeus, d'una feroç competició entre estats que acabarà conduint a la Primera Guerra Mundial. Així com Alemanya és el model per a la dreta espanyola, França ho és per a l'esquerra: pel seu anticlericalisme, però també per la seva capacitat d'educar el poble en els valors patriòtics i d'integrar-lo així en el sistema de poder. França ha aconseguit ser una potència forta i ha construït un imperi, justament en el moment en què Espanya el perd.

La segona conclusió és, en certa manera, contradictòria amb la primera: no és fàcil parlar de modernització en els populistes. Primer de tot, perquè no es

proposen una democràcia en sentit formal. Pretenen reforçar la nació i obrir el sistema de poder a capes fins llavors marginades, la qual cosa sembla pròpia de les democràcies modernes, però el seu projecte modernitzador té límits. Hi ha elements que expressen nostàlgia per l'Antic Règim: el seu discurs religiosoredemptorista, carregat de referències a valors nobiliaris; la seva estratègia violenta; el seu projecte d'Estat paternal, basat en lleialtats clientelars; el seu sistema de lideratge carismàtic. El republicanisme radical, versió lerrouxista, va ser incapaç de fer un veritable salt a la modernitat. I el resultat no és casual: en comptes de desmuntar el canovisme, s'hi va integrar en ell.

El que, a fi de comptes, queda clar és que els seus objectius són polítics, més que no pas socials o econòmics. Si el «poble» no és una classe social, tampoc les seves reivindicacions responen a «interessos objectius». Tot i que van parlar sovint de *revolució social*, etc., totes les seves propostes en aquest terreny són etèries. Les seves reivindicacions són polítiques. Fins i tot la protecció popular (política municipal, p. ex.) o la funció tribunicia de diputats o periodistes radicals tenia objectius polítics: formar xarxes clientelars, atraure el proletariat vers el republicanisme.

Conclusió: el discurs populista del republicanisme radical, que tan atractiu va resultar per als qui es van llançar al motí conegut com a *Setmana Tràgica*, era molt representatiu de la cultura política espanyola de 1900, una cultura política comuna a molts partits i grups. En certa manera, podem dir que la Guerra Civil de trenta anys després no estava predeterminada. Perquè aquell discurs en el qual es barrejava antiguitat i modernitat, el projecte integrador d'una democràcia basada en sentiments patriòtics molt estesos però també en el masclisme, la irracionalitat i la violència, podia servir de base per als qui van acabar participant en un o un altre dels bàndols enfrontats el 1936. Era un discurs que exercia un gran atractiu entre les capes populars, però també entre sectors intel·lectuals o funcionaris angoixats per aquell Estat ineficaç, decadent, que consideraven ridícul en comparació amb els models europeus avançats.

La Setmana Tràgica fou la revolta més violenta que va tenir lloc a l'Europa occidental entre finals del segle XIX i el principi de la Primera Guerra Mundial. Comença amb la declaració d'una vaga general per protestar davant l'enviament de reservistes per anar a lluitar al Marroc, durant la qual es produeix un assalt ferotge als tramvies per assegurar-ne la paràlització. De seguida es llança una insurrecció contra l'Estat, dirigida pels activistes anarquistes i republicans, amb la construcció de barricades i enfrontaments armats amb les forces de l'ordre públic.¹ Aleshores, hi ha una crema generalitzada d'edificis religiosos i de casetes de l'impost de consum (on es cobren impostos sobre els productes que entren a la ciutat).

A Espanya els esdeveniments de la Setmana Tràgica van tenir repercussions importants, tant socials com polítiques, les quals s'analitzaran als capítols següents d'aquesta obra. L'objecte d'aquest treball, però, és tractar de comprendre les causes de la Setmana Tràgica en un context internacional. Més en concret, la nostra intenció és analitzar fins a quin punt, en comparació amb els estats de les principals potències europees, l'Estat espanyol no va poder o no va voler portar a terme polítiques que tinguessin com a objectiu «integrar» la classe obrera i el moviment obrer dins d'una comunitat nacional, i l'impacte que allò va tenir sobre els obrers i els que es consideraven els seus representants.² El tema és, al nostre parer, crucial per entendre per què a principis del segle XX la classe obrera catalana (i en una escala més àmplia, importants sectors de la classe obrera espanyola) se sentia especialment hostil vers l'Estat i marginalitzada dins de la societat, la qual cosa va permetre al seu torn que tinguessin lloc els esdeveniments de la Setmana Tràgica.

A l'hora de fer aquesta anàlisi comparativa, divideixo el capítol en els quatre factors interrelacionats: la configuració de l'Estat, incloent-hi el paper de

¹ Al comitè de vaga que va iniciar el moviment hi va haver un representant del partit socialista. És clar, però, que en el nivell de la base els activistes republicans i anarquistes foren els que tingueren el paper més actiu en els enfrontaments.

² Limito aquesta anàlisi comparativa a les quatre «grans potències» d'Europa de l'oest: França, Alemanya, Gran Bretanya i Itàlia.

l'Església; la ideologia de l'esquerra i del moviment obrer; la cosmovisió dels obrers i d'altres elements populars, i el que Charles Tilly ha anomenat els «repertoris d'acció col·lectiva» dels obrers, és a dir, les formes concretes que prenen les seves protestes sobre el terreny.³

L'Estat

Malgrat el fet que durant el segle XIX la ideologia liberal proclamava que el «poble» o els «ciutadans» eren una base clau de la legitimitat dels governs, a la pràctica, als estats liberals europeus els va costar molt democratitzar-se. El 1860, el percentatge d'homes que tenien dret de vot (no hi havia cap país on les dones poguessin votar) era molt restringit, i el poder de la cambra baixa era limitat: normalment l'executiu acostumava a tenir un alt grau d'autonomia i el sobirà (habitualment un monarca) i la segona cambra, que representava interessos corporatius (sobretot de propietaris i aristòcrates), eren importants centres de poder. Sovint, l'exèrcit depenia més de la monarquia que no pas del Parlament.⁴ No obstant això, durant la segona meitat del segle hi ha un procés lent de democratització. El sufragi per escollir la cambra baixa comença a estendre's⁵ i també comencen a crear-se partits més ben estructurats i capaços de mobilitzar l'electorat, la qual cosa li confereix més prestigi al Parlament. Quant a l'enfortiment del Parlament, el cas britànic és pioner i una de les conseqüències fou que el rei perdés marge de maniobra.⁶

Al mateix temps, l'Estat esdevé més intervencionista. Això es veu a diversos nivells. L'acceleració de l'expansió econòmica durant la segona meitat

del segle XIX amplia «l'espai econòmic» en què els diversos actors negocien el repartiment de la riquesa, la qual cosa estimula l'Estat a introduir-hi noves reformes socials i a impulsar la negociació col·lectiva entre patrons i sindicats. Aquesta tendència es manifesta primer als països econòmicament més desenvolupats. L'Estat té un paper actiu en la formació de comitès d'arbitratge a la Gran Bretanya a partir dels anys cinquanta i a Alemanya, i en molt menor grau a França, a partir dels anys vuitanta. Des de principis del segle XIX, a la Gran Bretanya s'aproven lleis que limiten el nombre d'hores que poden treballar les dones i els nens, i la legislació social s'estén a altres països europeus a la segona meitat del segle. A partir dels anys vuitanta, l'Alemanya d'Otto von Bismark s'avança a altres països gràcies a la introducció d'un programa d'assegurances en cas d'accident i malaltia, juntament amb el primer esborrany d'un programa de pensions.

A la primera meitat del segle, els estats europeus també havien començat a muntar sistemes d'educació estatals que es generalitzen a escala elemental a partir, sobretot, dels anys setanta. En aquest context, l'Estat tracta d'arribar a un pacte amb la població: els alfabetitza, però alhora els inculca valors patriòtics a través de l'escola que —espera— que faran que la gent li doni suport. El pacte acaba tenint força èxit entre els sectors liberals, i fins i tot esquerrans moderats, tant a la Gran Bretanya com a França: en el cas britànic, perquè el discurs nacionalista emfasitza la tradició constitucional del país i, en el cas francès, a partir de la Tercera República, perquè la iconografia patriòtica està basada —en bona part— en la Revolució Francesa. També a Itàlia, malgrat que en molts aspectes el país romà endarrerit, el discurs del *Risorgimento*, centrat en la unificació i modernització d'Itàlia, pot entusiasmar amplis sectors de les classes urbanes mitjanes.⁷

També s'utilitza l'exèrcit per estendre els valors patriòtics, amb la introducció, primer a Alemanya i després a França, del servei militar obligatori, que va acompanyat de la socialització patriòtica dels reclutes. Al principi, la retòrica

³ Charles TILLY, *From Mobilization to Revolution*, Reading, Mass, McGraw-Hill, 1979, pàg. 155-166.

⁴ Arno J. MAYER, *The Persistence of the Old Regime: Europe to the Great War*, Londres, Croom Helm, 1981, pàg. 4-7. Per exemple, a Alemanya, a partir del 1871, la cambra baixa, el *Reichstag*, s'escollia per sufragi universal masculí, però el govern n'era responsable davant del kàiser, no pas del Parlament, i la cambra alta, el *Bundesrat*, que no es triava per sufragi, tenia el mateix poder que el *Reichstag*. A Itàlia, el Senat, igual que el *Bundesrat*, era nominat i no escollit, l'exèrcit depenia del monarca i la majoria d'homes no aconseguiren el vot fins a l'any 1912.

⁵ Eric J. HOBBSBAWM, *The Age of Empire, 1875-1914*, Londres, Abacus, 1994 (1987), pàg. 84-86.

⁶ Victor BOGDANOR, *The Monarchy and the Constitution*, Oxford, Clarendon Press, 1995.

⁷ Sobre el procés de nacionalització estatal a la Gran Bretanya, Alemanya i França, els llibres clàssics són: Linda COLLEY, *Britains: Forging the Nation, 1707-1837*, New Haven, Yale University Press, 1992; George MOSSE, *The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through to the Third Reich*, Ithaca, Cornell University Press, 1975; Eugen WEBER, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford, Stanford University Press, 1976.

estatal es basa en la defensa del país davant dels enemics exteriors, però, a partir sobretot de 1880, el discurs oficial esdevé imperialista i l'Estat intenta guanyar-se el suport d'amplis sectors de la població mitjançant polítiques exteriors agressives, que van acompanyades del rearmament i de l'expansió colonial. Tot sovint, aquesta política —que s'ha anomenat «imperialisme social» perquè un dels seus objectius és desviar les tensions socials interiors a partir d'una «gloriosa» política exterior— té un cert èxit en el context en què la competència, tant econòmica com política, entre els estats europeus s'intensifica i les teories racistes del darwinisme social s'imposen entre bona part de la intel·lectualitat.

El cas de l'Estat espanyol es pot equiparar al d'altres països relativament pobres i poc industrialitzats del sud i de l'est d'Europa en els quals dur a terme una democratització real costa molt, i a on es va implantar una política intervencionista d'una manera lenta. La Constitució del 1876 reserva al monarca una posició molt poderosa i atorga, tant al monarca com a les corporacions elitistes, un paper central en la configuració de la cambra alta (Senat). A partir dels anys vuitanta, l'avenç democratitzador va ser força ràpid i el 1890 s'introdueix el sufragi masculí per a la cambra baixa (Congrés). Sabem, però, que l'impacte real d'aquesta mesura va ser limitat: els partits «oficials» (el conservador i el liberal) es continuaven mantenint al poder per mitjà dels vincles que havien establert amb les elits socials locals, els anomenats *cacics*. Eren partits de notables i clienteleles que tenien por de mobilitzar l'electorat darrere d'uns programes concrets. Per tant, el Parlament i els partits del règim estaven molt desprestigiats, sobretot després del Desastre de 1898, i això va permetre que el nou rei, Alfons XIII, intervingués cada cop més en política. Els lligams estrets que aquests partits mantenien amb les elits socials també són comprovables en dos aspectes més. En primer lloc, en el seu rebuig a introduir el servei militar obligatori fins al 1912. Fins a aquesta data, el sistema espanyol (la quinta) permetia que els rics paguessin per no incorporar-se a files (i després d'aquesta data encara podran pagar per reduir la durada del servei militar). En segon lloc, en el fet que l'Estat mantenia els impostos baixos i que aquests impostos eren sobretot indirectes, amb la conseqüència que entre els anys 1900 i 1902 la despesa pública representa un 9,4 per cent de la renda nacional, enfront d'una

mitjana del 15 per cent a la Gran Bretanya, Alemanya i França.⁸ No és gens sorprenent que a Catalunya, a partir del Sexenni Democràtic, «Fora les quintes i els consums!» fos una de les demandes principals de les capes populars de la població urbana.

Amb pocs recursos, l'Estat no va poder fer una política gaire intervencionista. Les primeres lleis socials s'aproven entre el 1900 i el 1903, però la manca d'inspectors fa que la seva implantació sigui desigual. Tampoc no comença seriosament a tractar d'impulsar negociacions entre patrons i obrers fins després de la Primera Guerra Mundial. Quant a l'educació, la llei Moyano de 1857 estableix un sistema d'escoles estatals a escala elemental, el finançament de les quals ben aviat recau en els municipis, però a aquests els manquen mitjans i, per tant, no construeixen prou escoles i els salaris del professors són extremament baixos. Així, doncs, ens trobem que a les acaballes del segle XIX un 60 per cent dels espanyols eren analfabets.⁹

En parlar de l'educació a Espanya també cal tenir en compte la posició especial de l'Església. Des de principis del segle XIX, a Europa, l'Església catòlica es va oposar frontalment a la revolució liberal, i les noves autoritats —tot i que pensaven que les doctrines religioses podien tenir un paper important a l'hora d'aconseguir la pau social— van tractar de reduir el seu poder temporal i subordinar-la a l'Estat. Això comporta tot un seguit d'enfrontaments radicals. A Itàlia, la unificació desemboca en un conflicte amb el Vaticà i, com a conseqüència, el 1871 el nou Estat pren possessió de Roma i d'aquesta manera acaba el poder temporal del Papa, que al seu torn respon declarant-se «presoner» i no permetent que els catòlics participin en el joc parlamentari

⁸ Gabriel TORTELLA, *El desarrollo de la España contemporánea: historia económica de los siglos XIX y XX*, Madrid, Alianza, 1994, pàg. 350-359.

⁹ José ÁLVAREZ JUNCO, *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Madrid, Taurus, 2001, pàg. 547. Les coses milloren a partir del 1900, però l'any 1913, amb més d'un 30 per cent d'adults analfabets, Espanya es trobava encara entre els països europeus amb uns nivells d'analfabetisme relativament alts: HOBBSAWM, *The Age of...*, pàg. 345. Amb aquests comentaris, no pretenem fer cap paral·lelisme mecànic entre creixement econòmic i modernització política. De totes maneres, a tot el sud d'Europa i a la península Balcànica, veiem com, en un context en què la majoria de la població encara treballa al camp, es mantenen amb molta força les interrelacions entre els caps polítics estatals i les elits rurals. Igualment, en aquests països l'intervencionisme estatal arrenca relativament tard i amb poca efectivitat. A l'Imperi rus, el problema no és tant el clientelisme com el manteniment fins al 1905 d'unes estructures polítiques totalment autoritàries.

italià. A França, la Tercera República és anticlerical i separa l'Església i l'Estat l'any 1905. A més a més, en general, els nous sistemes d'educació estatals europeus no confereixen un paper gaire rellevant a l'educació religiosa.¹⁰

En el cas d'Espanya, però, l'Església surt de la revolució liberal amb una posició relativament forta. Per poder entendre el perquè, s'ha de tenir en compte que a la primera meitat del segle XIX l'Església té una base de suport molt àmplia, sobretot entre la població rural, i que les dures lluites socials a les ciutats tenen com a resultat una reconciliació entre l'Església i els sectors burgesos, que la consideren indispensable per «moralitzar» les capes populars i mantenir el respecte a l'ordre establert.¹¹ Per tant, l'Estat liberal hi vol pactar. Es fa un primer pas amb el Concordat de 1851, amb el qual l'Estat declara el catolicisme la religió oficial del país i es compromet a pagar els salaris de la clerecia seglar. La reconciliació amb la jerarquia de l'Església es confirma amb la Restauració Canovista, tal com ho indica l'entrada del partit catòlic «moderat», la Unió Catòlica, al Partit Conservador l'any 1883.

És important tenir en compte que es tracta d'un casament de conveniència i que l'Església manté un discurs teòric antiliberal. Això no obstant, la Restauració permet que l'Església recuperi la seva posició dins de la societat, sobretot a través de l'expansió dels ordes religiosos i de les escoles religioses privades, dedicades preferentment a l'ensenyament de les classes urbanes mitjanes i altes, la qual cosa li va permetre enfortir els seus lligams culturals, i fins i tot ideològics, amb aquests grups socials (ahora que s'ensenyava el catequisme i història sagrada a l'escola pública).¹² El règim també va vincular-se a l'Església en altres esferes: les seves cerimònies es revesteixen d'una simbologia religiosa, els eclesiàstics tenen representació al Senat, i formen part de les

«forces vives» a escala local —els governadors civils també els consulten— i participen en tota mena de comitès amb patrocini estatal. A més a més, quan l'Estat comença a tractar de «nacionalitzar les masses» més vigorosament a partir del Desastre de 1898, el component religiós en el discurs nacionalista «oficial» és notable.¹³

Malgrat aquest compromís, durant tot aquest període l'Església va mantenir un discurs extremament conservador. A principis del segle XX, sectors de la base mantenen una ideologia obertament antiliberal. La jerarquia és més prudent però el seu règim polític ideal és algun tipus de teocràcia, mentre dona un suport clar a l'ala més dretana del partit conservador. Per tant, com veurem més endavant, els lligams evidents entre Església i Estat fan que aquest últim resulti més antipàtic entre els sectors esquerrans.

En un altre aspecte l'Estat espanyol era inusual en el context d'Europa occidental a finals del segle XIX pel seu alt grau de militarització. Allò era evident a diferents nivells. Com és ben sabut, l'exèrcit té un paper fonamental en la política espanyola a partir de la Guerra del Francès, i malgrat que, fins al 1917, la restauració canovista fins a cert punt el manté al marge de la política, és a costa de donar-li gairebé autonomia total en els seus assumptes interns. Al mateix temps, no es va crear una policia civil, i el pes del manteniment de l'ordre recau en la guàrdia civil, que poc després de la seva formació el 1844 passarà a pertànyer a l'exèrcit. A més a més, en èpoques de tensió política i social era normal declarar un estat d'excepció o de setge i durant els aldarulls utilitzar l'exèrcit per esclafar-los. L'alt grau de conflictivitat social i política a la *província* de Barcelona —juntament amb la percepció entre l'estament militar i les elits polítiques que els catalans tenien una tendència innata a la revolta— significa que aquesta passa bona part del període entre 1833 i 1923 amb les

¹⁰ Norman STONE, *Europe Transformed, 1878-1918*, Londres, Fontana Press, 1983, pàg. 133-134.

¹¹ José Álvarez Junco, per exemple, emfasitza que a l'Espanya rural de principis del segle XIX la cultura del poble és religiosa. Vegeu ÁLVAREZ JUNCO, *Mater dolorosa. La idea...*, pàg. 305-318. Sobre el desplaçament dels elements burgesos a Barcelona cap a posicions més conservadores entre 1835 i 1843 i la corresponent reconciliació de sectors de les elits liberals amb el catolicisme, vegeu: Josep FONTANA, *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988, vol. V, pàg. 264-269; Josep Maria FRADERA, *Cultura i nació en una societat dividida*, Vic, Eumo, 1992.

¹² De totes maneres cal matisar: aquesta reconciliació té lloc amb la jerarquia i certs sectors de la militància; d'altres —els carlistes i integristes— mantenen un rebuig total a l'Estat liberal.

¹³ Frances LANNON, *Privilege, Persecution and Prophecy. The Catholic Church in Spain, 1875-1975*, Oxford, Clarendon Press, 1987, pàg. 31-32 (Frances LANNON, *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia católica en España, 1875-1975*, Madrid, Alianza Universidad, 1987); William J. CALLAHAN, «Los privilegios de la iglesia bajo la Restauración, 1875-1923», dins Carolyn P. BOYD (ed.), *Religión y política en la España contemporánea*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2007, pàg. 17-32; Alejandro QUIROGA, «Nation and Reaction. Spanish Conservative Nationalism and the Restoration Crisis», dins FRANCISCO ROMERO-SALVADÓ, Angel SMITH (ed.), *The Agony of Spanish Liberalism and the Origins of Dictatorship, 1914-1923*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010.

garanties constitucionals suspeses. Inevitablement, entre l'esquerra també es veu l'exèrcit com un obstacle clau en el camí de la democratització del país.¹⁴

Com veurem més endavant, aquestes mancances de l'Estat a l'hora de mirar d'«integrar» els obrers dins d'una comunitat nacional tindrà una importància fonamental per poder entendre els orígens de la Setmana Tràgica.

La ideologia i la cosmovisió de les esquerres catalanes

La ideologia de l'esquerra catalana, de la mateixa manera que la de l'esquerra europea en general, és una barreja de socialisme i radicalisme liberal. La concepció que la societat està dividida en dos blocs antagònics, la burgesia i el proletariat, és d'arrel socialista. Es tracta d'una visió que comparteixen els socialistes i la majoria dels anarquistes, i amb la qual simpatitzen en bona part els republicans més radicalitzats, seguidors a partir del 1901 d'Alejandro Lerroux.

Alhora, l'esquerra assumeix el discurs liberal radicalitzat o racional que situa les divisions principals de la societat en un terreny més cultural i ideològic: entre el «progrés» i la «reacció». Aquesta ideologia representa el tronc central del pensament republicà i és també un ingredient important en el pensament anarquista. Teòricament, per als marxistes només té importància l'enfrontament classista entre la burgesia i el proletariat, però tal com passa a la resta d'Europa queden influenciats pel liberalisme radical.¹⁵ Segons aquest discurs del liberalisme radical, el «progrés» el representen les forces democratitzadores i socialment reformistes, i els impulsors dels nous avenços econòmics i

¹⁴ Vegeu sobretot, Diego LÓPEZ GARRIDO, *La guardia civil y los orígenes del Estado centralista*, Barcelona, Crítica, 1982; Manuel BALBÉ, *Orden público y militarismo en la España constitucional, 1812-1983*, Madrid, Alianza Editorial, 1983; Joaquim LLEIXÀ, *Cien años de militarismo en España*, Barcelona, Anagrama, 1986. Per a exemples de l'actitud dels militars i les elits polítiques governamentals als anys seixanta del segle XIX, quant a l'«espíritu revoltoso de los catalanes», vegeu Guillermo GRAELL, *D. Juan Mañé y Flaquer: su biografía*, Barcelona, Tipografía Domingo Casanovas, 1903, pàg. 29; FONTANA, *La fi de l'antic ...*, pàg. 295-296.

¹⁵ Eric Hobsbawm, per exemple, observa que a les biblioteques del Partit Social Demòcrata alemany tenen més èxit llibres anticlericals juntament amb Darwin que no pas els treballs de Marx o Kautsky: «Religion and the Rise of Socialism», dins Eric HOBBSAWM, *Worlds of Labour: Further Studies in the History of Labour*, Londres, Weidenfeld and Nicholson, 1984, pàg. 33-48.

científics. La influència d'aquest discurs es manifesta en la idealització de la república com a règim que curarà tots els mals econòmics i socials d'amplis cercles obrers i petitburgesos. Al contrari, la ideologia de l'Església catòlica es representa com un component central dins del pensament reaccionari: s'afirma que vol tornar Espanya a les «tenebres» de la contrareforma i la Inquisició. D'altra banda, els avenços científics, i sobretot el darwinisme i els descobriments astronòmics, se celebren perquè trenquen amb la cosmovisió catòlica.

El resultat és que l'esquerra catalana, a l'igual de la resta de l'Europa catòlica, exagera la importància de la ideologia catòlica com a fre al «progrés». Les esquerres tendeixen a menystenir en aquest sentit el fet que són les elits liberals conservadores les que en general controlen la maquinària de l'Estat i que aquestes elits identifiquen la democratització amb la inestabilitat i —a partir de l'enfortiment del moviment obrer des de finals del segle XIX— amb l'anarquia i el comunisme. Fan concessions, però la seva intenció és fer-les compatibles amb el seu control del poder. Aquesta visió del poder de l'Església entre l'esquerra és especialment exagerada a Espanya, tal com ja hem remarcat, perquè el paper que té en l'Estat i la societat és efectivament important. Dins de la cosmovisió dels grups de la població que s'identifiquen amb aquests plantejaments —sobretot els obrers i els sectors importants de la petita burgesia— l'Església es considera la clau de volta del bloc reaccionari, es conceptua com una espècie de «burgesia vaticanista», que dirigeix el país. Per a l'anarquista Francisco Ferrer i Guàrdia, per exemple, a causa de la influència maligna de María Cristina, la mare d'Alfons XIII, «los Jesuitas son los dueños de España».¹⁶ A més a més, aquesta visió va ser enfortida pel record del paper que va tenir l'Església entre els anys 1830 i 1870, quan en bona part va donar suport a la revolta carlista contra el nou règim liberal. El rebuig es personalitza en els noms de certs individus, com ara el dirigent conservador Antonio Maura, i la dinastia burgesa més rica de Catalunya, els Güell-Comillas. Aquests últims no tan sols eren al capdamunt de les «bones famílies» barcelonines, amb extensos interessos colonials, sinó que el segon marquès de Comillas, Claudi López Bru, era una figura influent en la dreta catòlica del Partit Conservador i el principal promotor dels sindicats catòlics que

¹⁶ Vladimir MUÑOZ, «Correspondencia selecta de Francisco Ferrer Guardia», *Suplement au Cent*, 198 (1971), pàg. 9.

els cercles esquerrans veien amb força raó com a sindicats «grocs» al servei de la patronal.¹⁷ D'ací s'entén que durant les manifestacions que van produir-se els dies previs a la Setmana Tràgica se sentissin crits i proclames com ara: «A baix Maura!», «A baix Comillas!», «Que hi vagin els rics!», «Que hi vagin els frares!» i «Aneu a defensar una empresa, no Espanya».¹⁸

Els «repertoris d'acció col·lectiva» i la Setmana Tràgica

De totes maneres, evidentment, és molt diferent tenir una visió radicalment negativa de l'Estat i de l'Església i passar de la teoria a l'acció; és a dir, posar-se a muntar barricades i cremar esglésies de debò, com va ocórrer a Barcelona. Val a dir, tal com hem comentat en la introducció, que això no era un esdeveniment que a Europa es pogués considerar com a normal als anys anteriors a la Primera Guerra Mundial.

Per poder entendre per quin motiu això passa a Barcelona cal fer una anàlisi comparativa de les esquerres europees a partir de la segona meitat del segle XIX en el context de l'evolució dels seus estats respectius. En els seus orígens, tant els socialistes com els liberals radicals pensen que la societat es transformarà amb la revolució. El liberalisme radical arrenca amb la Revolució Francesa, que estableix la iconografia de la revolta popular, amb barricades, enfrontaments amb les forces de l'ordre públic i la presa de llocs emblemàtics del poder, tradició que arriba al seu moment culminant durant les revolucions de 1848. Aquesta concepció del procés revolucionari és adoptada per l'esquerra obrera. Entre la Comuna de París i el final de la Primera Guerra Mundial, però, aquests tipus d'enfrontaments se circumscriuen al sud i a l'est d'Europa, i no hi ha cap equivalència enlloc a l'assalt ferotge als edificis religiosos que té lloc a Barcelona el juliol de 1909.

¹⁷ Sobre el marquès de Comillas i el sindicalisme catòlic, vegeu, per exemple, Colin M. WINTON, *Workers and the Right in Spain, 1900-1936*, Princeton, Princeton University Press, 1985.

¹⁸ José BRISSA, *La revolución de julio en Barcelona. Su represión, sus víctimas. Proceso de Ferrer*, Barcelona, Editorial Hispano Americana, 1910, pàg. 32; José COMAPOSADA, «Los sucesos de Barcelona I», *El Socialista* (29/10/1909), pàg. 2-3; *El Poble Català* (19/7/1909); *El Progreso* (19/7/1909). L'últim crit era una referència a les mines de ferro en el sector espanyol del Marroc en què havien invertit Güell i Comillas entre altres.

La clau d'aquest canvi en els plantejaments de l'esquerra a escala europea es troba en l'evolució de l'obrerisme i el republicanisme en resposta a la democratització limitada dels estats europeus i dels nous mecanismes que s'estableixen per amortir i negociar els enfrontaments socials que hem analitzat anteriorment. Els nous espais que s'obren per als representants polítics i sindicals dels obrers fan que posin menys èmfasi en els canvis revolucionaris i se centrin molt més a aconseguir reformes concretes. Aquesta evolució es veu primer a la Gran Bretanya amb la transició del cartisme a la política d'aliances entre els liberals de classe mitjana i els líders sindicals (*Lib-Labism*) a partir dels anys cinquanta del segle XIX. Mentre que els cartistes fan servir la mobilització de masses per tractar d'aconseguir reformes democratitzadores, els lib-labistes centren la seva activitat en l'escena parlamentària.¹⁹ La transformació dels partits marxistes continentals a partir de principis del segle XX té molts elements en comú. Quan s'organitzen als anys setanta del segle XIX emfasitzen que la seva missió és dur a terme una revolució que enderrocarà el sistema capitalista. A partir de la primera dècada del segle XX, però, els sectors més moderats d'aquests partits se centren més en la construcció d'aliances electorals per tal d'aconseguir actes als municipis i als parlaments, i en la utilització de les posicions guanyades per desenvolupar reformes concretes. N'hi ha molt pocs que trenquin explícitament amb el marxisme, però el llenguatge de la lluita de classes se suavitza. Al mateix temps, amb el creixement dels sindicats vinculats a aquests partits, es crea una burocràcia obrera que se centra en el dia a dia de les negociacions amb la patronal.

També s'esmoreeix l'ímpetu revolucionari de l'esquerra pel fet que per primer cop des de la revolució industrial, als països econòmicament més avançats, els salaris reals dels obrers més qualificats comencen a pujar a partir de mitjan segle XIX. Això permet que per primera vegada els obrers puguin accedir, ni que sigui modestament, a la nova societat protoconsumista. Les millores en la higiene i la medicina també fan possible una «transició demogràfica urbana» gràcies a la qual, a les ciutats —i sobretot als barris obrers— s'inverteix la situació viscuda durant la revolució industrial, en què la mortalitat superava

¹⁹ Neville KIRK, *The Growth of Working Class Reformism in Mid-Victorian Britain*, Urbana, University of Illinois Press, 1985.

la natalitat i, consegüentment, l'augment de la població obrera depenia de la immigració rural.²⁰

El resultat d'aquestes transformacions és que el terreny social i polític és molt diferent a l'Europa del 1914 i a l'Europa del 1848. El que es comença a veure —sobretot a la Gran Bretanya, i en menor mesura a França i Alemanya— és la reconciliació parcial, a canvi de concessions, de sectors de la classe obrera (i de la petita burgesia) amb els règims. L'Estat guanya legitimitat entre la població i entre importants sectors esquerrans, amb l'objectiu d'aconseguir la seva reforma i transformació i no pas el seu enderrocament revolucionari. De totes maneres, però, aquesta evolució de l'Estat i de les relacions socials és limitat i irregular: a Alemanya, l'Estat es manté semiautoritari, i a França, tot i que el règim és més democràtic, el tractament sovint brutal de les vagues —amb l'ús de tropes— aliena importants sectors obrers.

Tampoc no és irreversible: de fet, a tot Europa occidental, a la primera dècada del segle, les relacions laborals s'endureixen per diverses raons.²¹ Els canvis tecnològics s'acceleren i la patronal introdueix noves divisions de treball dissenyades per augmentar la productivitat i permetre una major supervisió del treball dels obrers, cosa que provoca molts conflictes. El poder dels sindicats augmenta en un context en què els salaris reals s'estanquen, i molts obrers no qualificats —de la construcció i peons— s'hi incorporen per primer cop amb molts greuges acumulats. El resultat és un creixement del poder del sindicalisme revolucionari, amb el seu èmfasi en l'«acció directa» i la necessitat d'organitzar una vaga general per enderrocar el capitalisme. El període 1902-1908 representa els «anys heroics» del sindicat francès Confédération Générale du Travail, que va engregar una sèrie de vagues a gran escala. Més endavant,

²⁰ Sobre aquesta transició, vegeu: Eric E. LAMPARD, «The Urbanizing World», dins Harold J. DYOS, Michael WOLFF (ed.), *The Victorian City. Images and Realities*, Londres, Routledge, vol. I, 1976.

²¹ Dick Geary i Roger Magraw han criticat amb raó autors que han presentat aquest període com a representant de la «integració» generalitzada de la classe obrera dins de les societats europees. Vegeu, per exemple, Dick GEARY, *European Labour Protest, 1848-1939*, Londres, St Martins Press, 1981, pàg. 93-125.

el col·lapse dels règims dels poders centrals des de finals de la Primera Guerra Mundial crea una situació revolucionària a tot el centre i est d'Europa.²²

Malgrat tot, a la Gran Bretanya, França i Alemanya, entre els anys setanta del segle XIX i el 1914, els règims es consoliden i no hi ha cap insurrecció contra l'Estat. Al sud i a l'est d'Europa —tal com hem vist en el cas d'Espanya—, a partir sobretot de la primera dècada del segle XX, l'Estat comença a prendre una posició més intervencionista i dins del moviment obrer hi ha sectors que cerquen vies moderades. Així, per exemple, a Espanya, amb el pacte electoral (*Conjunción*) del 1909 amb els republicans, el PSOE esdevé més electoralista. No obstant això, les relacions industrials continuen poc institucionalitzades i hi ha un rebuig generalitzat del règim, propiciat per la distància psicològica i efectiva entre l'elit política i la maquinària estatal, d'una banda, i de la majoria de la població, de l'altra. La poca consideració que aquests règims tenen vers els sectors obrers es manifesta, per exemple, amb la freqüència amb la qual les forces de l'ordre públic obren foc per dispersar els manifestants. L'avenç econòmic relativament lent —juntament amb la manca de força dels sindicats— també fa que els salaris reals continuïn sent molt baixos i que la «transició demogràfica», que té com a conseqüència, tal com hem vist, que la natalitat comenci a superar la mortalitat als barris obrers, arribi tard. En el cas de Barcelona, a principis de segle, la majoria dels obrers tenien el just per poder sobreviure: tota la família havia de treballar per guanyar un «sou familiar» (suficient per mantenir un matrimoni amb dos fills), i només es produeix una pujada ràpida dels sous reals a partir de finals de 1918;²³ en canvi, la «transició demogràfica» no té lloc fins als anys vint.²⁴ Els obrers continuen sent pobres

²² Hi ha dos llibres que donen molta informació sobre aquests anys: Dick GEARY (ed.), *Labour and Socialist Movements in Europe before 1914*, Exeter, Berg, 1989; Chris WRIGLEY (ed.), *Challenges of Labour: Central and Western Europe, 1917-1920*, Londres, Routledge, 1993.

²³ Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labour and the Crisis of the Spanish State, 1898-1923*, Oxford, Berghahn, 2007, pàg. 47-49 i 246; Pere GABRIEL, «Sous i cost de la vida a Catalunya a l'entorn dels anys de la Primera Guerra Mundial», *Reverques*, 20 (1988), pàg. 61-92; Carles ENRECH, «L'ofensiva patronal contra l'ofici. Estructures laborals i jerarquies obreres a la indústria tèxtil catalana, 1881-1923», tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2000, vol. II, pàg. 647 i 673.

²⁴ Nick RIDER, «The New City and the Anarchist Movement in the Early 1930s», dins Angel SMITH (ed.), *Red Barcelona: Social Mobilization and Labour Protest in the Twentieth Century*, Londres, Routledge, 2002, pàg. 73.

i viuen en barris densament poblats a tocar de les fàbriques en què treballen. El fenomen que existeix a la Gran Bretanya, on els obrers més qualificats comencen a viure en barris més mixtes i allunyats de la feina, aquí és gairebé imperceptible.²⁵

Quant als «repertoris d'acció col·lectiva», tenen unes conseqüències importants: atesa l'hostilitat de la classe obrera vers l'Estat i la patronal, les vagues sovint prenen un caire violent i, per causa de la manca de legitimitat de l'Estat, les tradicions revolucionàries es mantenen vives. En aquest context és més fàcil que arrelin opcions polítiques i sindicals radicalitzades. Eric Hobsbawm, referint-se a la situació a principis del segle xx, parla en aquest sentit del «gegant arc semicircular de pobresa i descontent en què la revolució [...] era damunt la taula, i que s'estenia des d'Espanya, per grans zones d'Itàlia, per la península Balcànica, fins a l'Imperi rus».²⁶ És dins d'aquest semicercle on veiem els principals enfrontaments violents amb l'Estat entre els anys 1880 i 1914: els més importants són el Diumenge Sagnant a Rússia, el 1905; la Setmana Tràgica a Barcelona, l'any 1909, i la *Settimana Rossa* a Itàlia, el mes de juny de 1914.

No ens ha d'estranyar gens ni mica que Barcelona sigui en aquesta llista. De fet, es tracta de la principal ciutat industrial d'Espanya, a molta distància de la resta, i entre la seva població obrera la manca d'una institucionalització de les relacions laborals i de legitimitat de l'Estat és del tot evident. Les vagues sovint acaben en enfrontaments violents entre vaguistes, esquirois i les forces de l'ordre públic. Atès que els obrers, en els principals sectors de l'economia, s'enfronten a una patronal poc disposada a negociar, hi ha pressió entre els activistes per generalitzar les vagues. Això es veu, per exemple, en el sector tèxtil els anys 1890-1891 i 1900-1901, i en la vaga general de Barcelona del 1902, convocada per donar suport als obrers del sector metal·lúrgic. En aquests casos es desenvolupa un sentiment generalitzat de solidaritat, propiciat

²⁵ Carme MIRALLES, José L. OYÓN, «De la casa a la fàbrica. Movilidad obrera y transporte en la Barcelona de entreguerras, 1914-1939», dins José L. OYÓN (ed.), *Vida obrera en la Barcelona de entreguerras*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1998, pàg. 159-202; Carles ENRECH, «La ofensiva contra la indústria en la indústria tèxtil catalana (1881-1923). La destrucció de un modelo de sociedad urbana», dins Santiago CASTILLO, Roberto FERNÁNDEZ (coord.), *Campesinos, artesanos, trabajadores*, Lleida, Milenio, 2001, pàg. 578-582.

²⁶ HOBBSAWM, *The Age of...*, pàg. 136.

perquè, tal com hem vist, en general, els obrers viuen amuntegats en barris densament urbanitzats, i per la por que la desfeta de la vaga redueixi greument la força del moviment obrer organitzat i provoqui una caiguda del nivell de vida de moltes famílies obreres, amb unes conseqüències que serien evidentment dramàtiques.²⁷ També és possible que la càrrega violenta l'augmenti la pobresa generalitzada que hi ha en aquests barris i el fet que l'esperança de vida sigui tan curta. La nova societat consumista i del benestar s'està articulant sense la participació dels obrers.

Les conseqüències dels fracassos d'aquestes vagues són molt dures. De 1890 a 1891, la federació del tèxtil, les Tres Classes de Vapor, es dissol gairebé del tot; l'any 1901, a l'alta muntanya, s'hi declara un «pacte de fam» contra els obrers que més s'han distingit en l'activitat sindical, i el 1902, centenars d'obriers de la metal·lúrgia són acomiadats. Les vagues generals per raons econòmiques, per tant, són en realitat un crit de desesperació. A partir de finals dels anys 1880, però, els anarquistes —la força principal dins del moviment obrer— les justifiquen argumentant que la generalització de les vagues serveix per intimidar la patronal i que, a més, una vaga general desencadenarà la desitjada revolució social.

En l'aspecte polític, la manca de legitimitat de l'Estat s'observa en tot un seguit d'elements. Entre els sectors més obrers i populars, la política «oficial» es veu com una esfera d'intrigues i corrupteles. Pel que fa a la política colonial, l'operació de les quintes (que l'Estat mateix anomena durant el segle XIX *l'impost de sang*), les terribles pèrdues de la Guerra de Cuba i la desfeta de 1898 provoquen que l'oposició en els cercles obrers i esquerrans sigui frontal. La política colonial es considera un muntatge dels rics per defensar els seus interessos a costa de la sang dels obrers. D'ací l'èmfasi, en els cercles esquerrans, en denunciar que l'objectiu de la Guerra del Marroc és defensar les mines de ferro del territori que són dels «amos», sobretot de les famílies Güell i Comillas (als quals s'afegeixen «els jesuïtes»). Aquesta denúncia es fa més versemblant perquè els vaixells de la Compañía Transatlántica, controlada per Comillas, són els encarregats de transportar els reservistes cap al Marroc. Així doncs, l'Estat no té cap possibilitat de dur a terme una política

²⁷ L'excepció són les colònies industrials del tèxtil a la muntanya —sobretot les més grans del riu Llobregat—, on era molt difícil que els obrers poguessin sindicalitzar-se.

d'«imperialisme social» amb èxit. Més en general, tal com hem vist, la burgesia «reaccionària» i «vaticanista» que —es considera— que té el poder, es veu com l'enemic acèrrim del «progrés» i la «llibertat». Aquí veiem les conseqüències de la política gens integradora de l'Estat. No ha fet cap política mitjanament eficaç de «nacionalització de les masses»: els treballadors passen poc temps a l'escola i el paper destacat de l'ensenyament religiós —fins i tot a l'escola pública— els aliena. A més a més, atès el component altament conservador i religiós, la simbologia del nacionalisme «oficial» no connecta amb la tradició liberal racionalista de l'esquerra catalana.²⁸

Per tant, els moments de gran tensió social es prenen entre els cercles esquerrans com a veritables oportunitats per atacar l'Estat, i l'ús de la violència es considera legítim. Així, malgrat que la vaga general de 1902 es declara per donar suport als obrers metal·lúrgics, hi ha una càrrega antiestatual notable. Els joves i les dones de famílies obreres apedreguen les fàbriques perquè tanquin i els tramvies perquè deixin de circular; el nucli dur de la resistència surt al carrer armat i s'enfronta amb les forces de seguretat (a Barcelona moren 21 obrers i dos o tres membres de les forces de seguretat, mentre que a Terrassa moren dos obrers més); hi ha intents de pressionar les autoritats i altres classes socials paralitzant els mercats i tractant de forçar el tancament de l'escorxador; i es cremen les casetes de consum situades a la rodalia de Barcelona i d'altres pobles industrials. Les casetes, tal com hem vist, són vistes com la personificació del sistema d'impostos injust que penalitza els pobres. L'esperança és que la vaga es generalitzi a altres zones d'Espanya i acabi provocant la caiguda del règim.

La Setmana Tràgica té un origen més polític: l'oposició a l'enviament de reservistes per lluitar al Marroc (obrers i camperols, molts dels quals ja tenen famílies), però l'escenografia és bastant semblant. Es declara una vaga general, que té el suport tant de republicans radicals de base que somien una revolució política, com d'anarquistes que somien una revolució social. Com al 1902, s'apedreguen els tramvies, s'intenta paralitzar els mercats i tancar l'escorxador i es cremen les casetes de consum. No cal, en canvi, que apedreguin

²⁸ Aquesta relació entre el radicalisme del moviment obrer i la inhabilitat de l'Estat espanyol per portar a terme una política més integradora l'apunta breument Josep Fontana. Vegeu FONTANA, *La fi de l'antic...*, pàg. 454.

les fàbriques: quan els delegats obrers en demanen el tancament no troben resistència. Atès que l'objectiu és més clarament polític, el nombre d'activistes que surt al carrer a batre's amb les forces de seguretat és més gran: durant la setmana moren més de cent obrers (un 80 per cent a Barcelona) i entre set i dotze membres de les forces de seguretat. Alhora, es tallen les línies telefòniques i telegràfiques i s'intenta paralitzar els trens. Un altre cop l'esperança generalitzada és que el moviment s'estengui a altres zones d'Espanya, mentre a Barcelona s'intenta convèncer els líders republicans (infructuosament) perquè se'n situïn al capdavant.²⁹ Aquesta escenografia de la revolució beu de la tradició revolucionària del liberalisme radical del segle XIX. El component nou és que ara les revoltes s'engeguen amb la declaració d'una vaga general com a conseqüència de la irrupció del moviment obrer en l'escena social i política.

Tal com hem observat, aquest tipus d'enfrontament es continua donant sobretot al sud i est d'Europa, motiu pel qual seria força interessant fer una comparació amb el cas italià. Els especialistes que treballen sobre l'esquerra italiana parlen d'una *tradizione sovversiva*, marcada per l'antiestatisme, l'anticlericalisme i l'antimilitarisme, i per una creença en la legitimitat de la violència per a la consecució dels objectius polítics i socials. La semblança amb el cas català és clara. Com també ho és la semblança dels esdeveniments de la *Settimana Rossa* a Itàlia i la Setmana Tràgica a Catalunya. La *Settimana Rossa* comença quan tres manifestants són assassinats per les forces de seguretat en una manifestació antimilitarista. Els socialistes declaren una vaga general. Hi ha manifestacions violentes a moltes ciutats, amb la crema de registres d'impostos i talls de línies telefòniques i telegràfiques. En alguns pobles de la Romania i les Marques els insurrectes prenen breument el poder.³⁰ De totes maneres, val a dir que, malgrat l'anticlericalisme de l'esquerra italiana, aquestes protestes no desemboquen en un atac generalitzat a l'Església.

²⁹ Dono més detalls sobre la vaga general del 1902 i la Setmana Tràgica a SMITH, *Anarchism, Revolution...*, pàg. 173-182.

³⁰ L'estudi clàssic és Luigi LOTTI, *La Settimana Rossa*, Florència, Le Monnier, 1972. Sobre aquesta *tradizione sovversiva* vegeu, per exemple, Carl LEVY, «Italian Anarchism, 1870-1926», dins David GOODWAY (ed.), *For Anarchism, History, Theory and Practice*, Londres, Routledge, 1978, pàg. 25-78; Tobias ABSE, «Italy», dins Stefan BERGER, David BROUGHTON (ed.), *The Force of Labour: The Western European Labour Movement and the Working Class in the Twentieth Century*, Oxford, Berg, 1995, pàg. 137-170.

Ben diferent és la situació que es viu a Catalunya, on durant la Setmana Tràgica, a Barcelona, s'hi cremen més de cinquanta institucions religioses, a més de registrar-se atacs en altres pobles catalans industrialitzats. Això s'explica perquè a Itàlia, malgrat que s'ha vist el principi d'una reconciliació entre l'Estat i l'Església des de començaments de segle, i l'Església, com a Espanya, està engrandint la seva força, és més inversemblant pensar que era el component central del bloc de poder. A Catalunya, al contrari, era una visió totalment generalitzada en amplis cercles obrers i petitburgesos. Ja fa força anys, Joan Connelly Ullman va argumentar que la crema d'esglésies era una maniobra dels republicans radicals d'Alejandro Lerroux per mirar de desviar els obrers de la revolució social. L'esquema no funciona.³¹ Cap organització en concret no va dirigir els atacs, i els crits dels assaltants —«Fora! fora!... a cremar. Volem la república!» i «Fuera las monjas! Viva la república!»—, deixen ben clar que creien que amb les seves accions estaven ferint greument l'Estat i obrint el camí per a la proclamació de la tan desitjada república.³²

Conclusions

Hem argumentat que cal situar els esdeveniments de la Setmana Tràgica en un context en què l'Estat espanyol havia fet pocs intents d'integrar les classes subalternes dins de la nació. És només després del Desastre de 1898 que es fa un esforç per introduir lleis socials i millorar l'ensenyament, però els vincles massa evidents del règim amb les elits socials i les classes mitjanes benestants —exemplificats per l'operació del caciquisme, la dificultat per introduir el servei militar obligatori i la importància dels impostos sobre els productes bàsics— fan que en els cercles esquerrans el règim es continuï veient com l'enemic acèrrim del poble. Aquest sentiment l'agreugen molt els lligams que manté amb l'Església catòlica.

³¹ Joan Connelly ULLMAN, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España*, Barcelona, Ariel, 1972, pàg. 169-171. De tota manera, aquest primer estudi detallat sobre la Setmana Tràgica és encara molt valuós i de lectura obligatòria per a qualsevol investigador seriós.

³² RIERA, op. cit., pàg. 169-171.

Barcelona, per tant, es pot ubicar entre les ciutats del sud i de l'est d'Europa que tenen una fisonomia industrial, i en què la manca de legitimitat de l'Estat, juntament amb la falta d'institucionalització de les relacions laborals, fa que els «repertoris d'acció col·lectiva» mantinguin un tònica violenta, i que, en aquest context, els moments de tensió social i política greu els agafin les esquerres com a una oportunitat per alçar-se contra el règim. Hem vist les semblances entre la Setmana Tràgica i la *Settimana Rossa*. En canvi, l'anticlericalisme és més visceral i violent en el cas barceloní. A tota l'Europa de tradició catòlica, l'esquerra és anticlerical, però a Barcelona i en altres pobles industrials es passa a l'acció perquè el pes de l'Església en l'Estat i el seu arrelament entre les classes mitjanes i altes fa versemblant la cosmovisió d'arrel liberal racionalista que la considera el component central del bloc reaccionari que està governant el país.

Postures enfront del fet militar

Per estudiar l'essència de la Setmana Tràgica és interessant diferenciar els diversos aspectes que pot revestir l'oposició a la violència organitzada i estructural, amb la finalitat d'identificar el detonant de l'explosió popular de 1909, que va obeir a l'intens rebuig al sistema de quintes, establert per Felip V substituint el propi dels reis de la casa d'Augsburg, basat en els mercenaris i les lleves, que van desaparèixer a partir de 1703.

Amb aquesta finalitat es útil distingir entre els conceptes de pacifisme, antimilitarisme i no-violència. El primer procedeix d'idees transcendents com Déu o la Humanitat; en canvi, l'antimilitarisme té arrels fonamentalment atees i critica les forces armades com a institució de l'Estat dedicada a reprimir, malgrat que alguns antimilitaristes accepten l'autodefensa. La no-violència és més moderna i refusa fins i tot l'autodefensa. Per aquestes raons, a la Catalunya de principi del segle xx convivien diverses formes d'antimilitarisme, i dominava entre les classes populars l'oposició a les quintes.

Com a antecedents podem citar el federalisme i l'oposició antiquintes del Sexenni, el record de les víctimes de la Guerra de Cuba i la campanya «¡O todos o ninguno!», que van influir en el temor popular l'any 1909.

Mentre l'antimilitarisme de l'esquerra atacava sobretot el servei militar, el catalanisme no s'enfrontava a l'exèrcit en si mateix sinó com a expressió de la mentalitat centralista. Però aquest plantejament teòric es va complicar a la pràctica. Des de 1903 van aparèixer una sèrie de publicacions en català, la més significativa de les quals va ser *La Tralla* (1903-1907). Mentre les altres només van anar sobrevivint, de l'anterior va escindir-se'n *La Tralla de Carreter* (1903), i l'any 1904 van aparèixer *L'Esquerra*, *Foch Nou* i *El Xaferch*, i el 1905, *Progrés*. Cap d'aquests periòdics no pot competir amb *¡Cu-Cut!*, que aviat es convertí en un símbol, que des de 1903 presentava nombroses caricatures militars. El 1904 s'intensificaren les seves crítiques a l'exèrcit, atacant-ne tots els aspectes militars, amb insistència tot l'any 1905 fins que va publicar, el 23 de novembre de 1905, la cèlebre caricatura de Junceda.

El nou colonialisme

Alfons XIII va optar per intervenir en els territoris que envoltaven les places de sobirania al Marroc. Els membres del seu *Cuarto Militar* van impulsar els oficials espanyols destinats a Ceuta i Melilla a marxar per formar-se en les tropes colonials franceses. El colonialisme era llavors un bon negoci per a les principals potències i fins i tot Joaquín Costa, el regeneracionista espanyol més important, l'havia defensat amb entusiasme.

Maura, aleshores president del Govern, no pensava intervenir militarment a l'Àfrica, malgrat que va prestar el seu suport a la Companyia de Mines del Rif, que pretenia explotar un jaciment de ferro i estendre un ferrocarril entre la mina i el port de Melilla. La companyia s'havia fet càrrec d'uns antics interessos francesos i destacaven entre els seus accionistes el marquès de Comillas, el comte de Güell i els polítics liberals Romanones i Villanueva.

Melilla sempre havia tingut males relacions amb les *kabiles* del seu entorn, i l'any 1909 les obres del ferrocarril miner van ocasionar un nou conflicte. Els caïds kabilenys no es van posar d'acord respecte als suborns que rebrien dels constructors i, cercant un pretext per iniciar un conflicte, els seus homes van assassinar uns treballadors del ferrocarril.

La guarnició espanyola va replicar militarment i el general José Marina, comandant general de la plaça, va demanar reforços a la Península. Des de la seva presa de possessió, el 1907, Maura ja havia tingut com a ministres de la Guerra els generals Loño i Fernando Primo de Rivera. El març de 1909 n'havia nomenat un tercer, Arsenio Linares, el principal impulsor d'un sistema de mobilització militar inspirat en el prussià, considerat el millor d'Europa.

A Alemanya, tots els homes joves, de qualsevol classe social, complien un servei militar obligatori, al final del qual tornaven a casa convertits en reservistes. L'Estat podia mobilitzar-los en cas de guerra, mitjançant un procediment, que donava bons resultats si calia una mobilització general del país per a la guerra i en una societat com l'alemanya.

El servei militar a Espanya era teòricament universal des de 1876. A la pràctica no era universal sinó l'antic sistema de quintes, que sortejava els mossos útils, i seguia admetent-se la *redempció* amb diners, que, el 1904 s'unificà en 1.500 pessetes. Els que havien de prestar servei podien substituir-lo per aquest pagament en metàl·lic, de manera que només feien la «mili» els més pobres.

El Ministeri de la Guerra comptava amb el nou sistema de mobilització semiprussià alemany i el general Linares va decidir assajar-lo. En sorgir el problema de Melilla, el Govern va decretar una mobilització parcial, de manera que van continuar a casa seva els que havien pagat la redempció del servei i no es van moure dels seus quaters la major part dels reclutes; en canvi, reservistes que havien fet la «mili» anys abans, van ser cridats novament a files, vestits d'uniforme i enviats a la guerra, malgrat que molts ja s'havien casat i tenien família al seu càrrec.

El pobres no volen anar a la guerra

Quan els soldats espanyols van marxar de l'estació ferroviària de Madrid ja es van produir disturbis. Tanmateix, la protesta més violenta va ocórrer a Barcelona, a partir que, el 18 de juliol, un batalló va arribar al port per embarcar els que havien d'anar a lluitar al Marroc.

Llavors, alguns familiars, sobretot dones, es van enfrontar amb oficials de l'exèrcit i la disputa va encendre una revolta que s'estengué a una ciutat ja angoixada pel malestar i la tensió social. S'inicià una insurrecció espontània, que el comitè de vaga format a corre-cuita i improvisadament no va poder controlar. La progressió dels aldarulls va originar la que ara es coneix popularment com a *Setmana Tràgica*, regirada eminentment anticlerical sense dirigents ni objectius clars.

La revolta es va desencadenar contra la mobilització i la guerra. Malgrat això, les irritades masses no van atacar la Capitania General ni cap caserna, fàbrica, palau o banc, sinó que van cremar 21 dels 58 temples de la ciutat i 30 dels seus 75 convents. La febre incendiària es va propagar a les poblacions veïnes amb resultats desiguals, encara que només van ser assassinats directament dos clergues i un tercer va morir asfixiat pel fum de la seva església en flames.

Revolució i milícia

Els anarquistes asseguraven que la rebel·lió dels treballadors aniquilaria l'injust Estat burgès i l'explotadora societat capitalista. Però els fets no confirmaven aquestes esperances. Cada vegada que la desesperació els llançava a la revolta, quan la seva protesta semblava trobar-se en el seu millor moment, intervenien les tropes i produïen una carnisseria.

Quaranta anys abans, la mítica revolució parisenca de la Comuna havia estat aixafada en només una setmana per les tropes del general Mac Mahon, que es va acarnissar afusellant 20.000 persones. Poc importava que aquest mateix exèrcit francès de Mac Mahon fos una tropa maldestra en el camp de batalla. Mac Mahon havia capitulat després de la derrota militar i, un cop presoner, l'enemic el va alliberar perquè tornés a París i aixafés la revolució de la Comuna. Va esplaïar contra els seus compatriotes revolucionaris la frustració de no haver derrotat els estrangers.

En qualsevol circumstància i en qualsevol país, la força militar és molt més poderosa que la dels obrers. Però la cultura revolucionària afirmava que els soldats procedien del poble i que un dia prendrien consciència i es negarien a disparar contra els seus germans. Semblava una vana esperança, perquè els soldats estaven subjectes a la disciplina militar i sempre disparaven, tot i que durant la Setmana Tràgica es va produir una excepció.

Militaritzar l'ordre públic

La policia era escassa a Barcelona, estava mal organitzada i el veritable poder repressiu raïa en la guarnició. El governador civil Àngel Ossorio y Gallardo era un admirador de Maura, que no es parlava amb Luis de Santiago, el capità general. El Govern Civil ja havia reprimit eficaçment les agitacions lerrouxistes i ara, Ossorio y Gallardo es va negar a lliurar la ciutat al capità general, creient que la intervenció dels soldats no resoluria els problemes sinó que els agreujaria. La seva intenció era buscar una solució negociada i comptava amb el suport de Lluís Muntadas, president de la patronal. En canvi, el president interí de l'Audiència opinava el contrari i pensava que la proclamació de l'estat de guerra aplacaria els ànims.

Comptant amb aquest suport, el general Santiago, capità general de Catalunya, va prendre el comandament suprem i declarà l'estat de guerra. Ossorio va dimitir, i es retirà al domicili de la família Rubió, en el vessant del Tibidabo, des d'on es va traslladar més tard a un pis de la ciutat. Només la guàrdia civil s'enfrontava amb els vaguistes, que aplaudien i victorejaven els soldats, assolint que no intervinguessin o que desaparessin a l'aire.

El general Santiago va recórrer a trets els carrers amb una petita columna, però va ser incapaç de contenir la revolta fins que va rebre tropes enviades des d'altres províncies. La tranquil·litat es va imposar a trets i canonades amb el resultat de 12 morts de la força pública, 104 dels revoltosos i 152 ferits entre ambdós bàndols. El 2 d'agost, els obrers van tornar al treball i, una vegada controlada la revolta, el Govern va aprofitar l'oportunitat per saldar els seus vells comptes amb la revolució.

Va confiar la repressió al general Santiago, que clausurà 150 centres obrers i culturals, entre ells sis periòdics i totes les escoles laiques. Els motins van ser qualificats de «rebel·lió militar» i assignats a la jurisdicció de guerra, que va processar 1.725 persones, 214 de les quals en rebel·lia. Perquè existís tal delictes, el Codi de justícia militar establia que els revoltosos havien d'estar organitzats militarment en partides de deu o més individus, circumstància que no s'havia donat.

Justícia militar

L'exèrcit comptava amb un codi penal implacable que s'aplicava estrictament als revoltosos. Malgrat que eren enemics de la revolució obrera, molts oficials assumien amb desgrat les tasques repressives, que consideraven més pròpies de la guàrdia civil.

El procediment més expeditiu de la justícia militar era el consell de guerra sumaríssim, un tribunal ràpid que concedia escasses garanties processals i on el defensor mancava de temps per reunir proves exculpatòries. Es duia a terme així que es produïen els fets, amb més voluntat d'escarmentar que de fer justícia.

Tan bon punt van ser controlats els desordres de Barcelona es van celebrar cinc d'aquests consells de guerra sumaríssims amb el resultat de cinc penes de

mort, i centenars de consells ordinaris, amb nombrosos imputats, van quedar pendants.

El processat més famós va ser Francesc Ferrer i Guàrdia, que no havia intervingut en la revolta. Tres anys abans, el seu col·laborador Mateu Morral havia llançat una bomba contra els reis el dia de les seves noces i es va suïcidar abans que la policia pogués interrogar-lo. La bomba, que va matar molts civils i militars, havia ofès el rei Alfons XIII. Davant la impossibilitat de castigar Mateu Morral, que era el fill visionari d'un fabricant de Sabadell, es va buscar un cap de turc per descarregar la set de venjança, i Ferrer i Guàrdia va ser acusat d'estar implicat en el delictes. El seu defensor va ser precisament el republicà Emiliano Iglesias, que va demostrar que no existia cap mena de prova i n'assolí l'absolució.

Ferrer era odiat també perquè havia fundat i dirigia l'Escola Moderna i en conduïa l'editorial annexa, que propugnaven una educació racionalista, laica i sense prejudicis. Es va arribar a dir que l'Escola Moderna fomentava en els nens l'assassinat de reis i persones importants.

Sens dubte, va comptar amb alguns professors il·luminats per l'anarquisme, com el mateix Morral, però els llibres de l'editorial de Ferrer i Guàrdia constitueixen encara avui un fresc exemple de voluntat renovadora. La Setmana Tràgica va proporcionar l'ocasió que s'havia perdut amb l'atemptat reial de Madrid: el pedagog Ferrer i Guàrdia el van acusar de provocar i encapçalat la revolta i, detingut per la guàrdia civil, el processà la jurisdicció de Guerra.

Una defensa difícil

Tal com establia la norma escrita, el jutge instructor va presentar-li a Ferrer i Guàrdia el nom de tres oficials de cossos armats, a fi que en triés un com a defensor. La terna es confeccionava designant per torn tres noms entre els oficials de l'escala activa destinats a la plaça. I el reu havia d'escollir algú que desconeixia totalment. Els oficials joves encarregats d'aquestes defenses assumien sovint el seu paper com si fos una obligació més del servei i la portaven a terme amb la mateixa voluntat que un exercici de tir o una acció de combat. Els seus coneixements jurídics eren escassos, perquè a l'Acadèmia Militar només havien cursat sumàriament l'assignatura de lleis penals militars.

Molts d'aquests defensors s'obstinaven amb la seva millor voluntat a intentar la salvació del desgraciat que els havia caigut en sort, generalment amb poc èxit, perquè la màquina de la justícia militar era estricta i inclement.

Existeixen nombrosos exemples de militars dedicats amb entusiasme a la seva tasca de defensors. Entre ells, el capità Villar, defensor de l'advocat lerrouxista Emiliano Iglesias, imputat sense motiu com a responsable de la Setmana Tràgica. (Iglesias havia impulsat una intensa campanya anticlerical poc abans de la revolta).

Els problemes d'un capità

Com que no coneixia cap militar, Ferrer i Guàrdia va triar el capità Francisco Galcerán Ferrer, del Regiment d'Enginyers núm. 4, que tenia les seves mateixes inicials, encara que en diferent ordre. Es tractava d'un oficial sense estudis jurídics, que va intentar complir tan bé com va poder, encara que només li van concedir 24 hores per examinar els 600 folis de la causa i el jutge instructor va denegar totes les proves que va sol·licitar per a la defensa. Malgrat tot, Galcerán va presentar al tribunal un escrit de 23 folis a màquina, rebatent els arguments del fiscal, i va demostrar la falsedat de les proves i dels testimonis de càrrec.

Estava clar que, el dia dels fets, Ferrer es va desplaçar a Barcelona des del Mas Germinal, finca de Premià de Mar on vivia. A la ciutat, es va ocupar exclusivament de concretar encàrrecs amb impressors, venedors de paper i gravadors, ocupacions impossibles de combinar amb la direcció de la revolta. No obstant això, es va imposar la voluntat de condemnar-lo per la seva personalitat revolucionària i la seva relació amb Mateu Morral, que havia atemptat contra el rei tres anys abans.

Finalment, van sentenciar Ferrer a mort sense proves, amb una pena molt superior a les seves responsabilitats en el cas, i va ser afusellat l'11 d'octubre de 1909.¹ El capità Galcerán, pel zel demostrat en la defensa, va sofrir un petit correctiu, imposat pel capità general, a petició de l'auditor de Guerra,

¹ Respecte al cas de Ferrer i Guàrdia resulta curiós que després que el consell de guerra fallà condemnant-lo com a autor de la rebel·lió, Antonio Maura no volgués intervenir recomanant al

l'anotació del qual va romandre durant molt temps en el seu full de serveis, contravenint l'obligació d'invalidar-la al cap de dos anys.

Contra la repressió de Maura

La mort de Ferrer i Guàrdia va aixecar una onada d'indignació a tot el món. L'oposició política espanyola es va unir en una campanya conjunta amb el lema: «¡Maura no!». El Partit Liberal va arribar a plantejar-se la seva fidelitat a la monarquia i el general Luque va declarar «no tinc de monàrquic ni el gruix d'un duro».

Ferrer estava molt vinculat a la maçoneria, que va magnificar la seva figura elevant-la per sobre de la seva importància personal i va impulsar una gran campanya. Ja s'havien executat quatre sentències de mort quan se'n va preparar l'afusellament i la secretaria del rei va rebre una aclaparant muntanya de cartes demanant que la sentència no es portés a terme, mentre la premsa estrangera engegava una campanya espectacular. Les esquerres europea i llatinoamericana van mitificar el condemnat com a símbol de la llibertat oprimida per la intransigència política i el fanatisme religiós i, després de l'afusellament, es van succeir els mítings i les manifestacions per tot Europa i Sud-amèrica, i es va assaltar l'ambaixada espanyola a París. Ja abans de la Setmana Tràgica, Maura havia despertat molts odís, i la seva utilització de la justícia militar va ser conseqüència d'una situació que el rei havia propiciat des de 1906. Ell i el seu dur ministre de Governació, Juan de la Cierva, es van presentar com a defensors de la pau social i de la pàtria atacada a l'estranger pels enemics històrics. Alfons XIII estava alineat amb els militars més intransigents, que consideraven traïdors a la pàtria Ferrer i els seus simpatitzants. Tres anys abans, havia donat suport als oficials de Barcelona quan es van extralimitar en les seves funcions. Ara els revolucionaris i els republicans havien promogut la campanya «Maura no!» i ell estava inquiet per la situació de la monarquia portuguesa i temia una situació semblant a Espanya.

rei que donés un indult malgrat que el Vaticà s'havia ofert a demanar-lo si havia de ser acceptat. Que potser hagués estat molt mal vist en el cos militar, ja que el va jutjar un tribunal militar?

El cap liberal, Segismundo Moret, va aprofitar l'ocasió per derrocar els conservadors. No era un radical i, de jove, havia estat ministre amb Prim i amb Amadeu de Savoia. Llavors, des del ministeri d'Ultramar, va impulsar l'abolició de l'esclavitud a Cuba i el primer text constitucional per a Puerto Rico. Ara va creure que podria recuperar la unió d'esquerres de 1868 adherint-se al «¡Maura, no!», un propòsit que resultava difícil perquè el seu propi Partit Liberal estava dividit, mancava de programa i no podia representar l'heterogènia esquerra espanyola. Maura va reaccionar simplificant la política en una dramàtica disjuntiva: o «la revolució des de dalt», que ell encapçalava, o «la revolució des de baix», que desitjaven els enemics de Déu, de l'ordre i d'Espanya.

Aquesta postura va agrupar darrere del Partit Conservador les dretes més dures, però a ell el va deixar en minoria dins el Parlament i hagué de demanar al rei que li renovés la confiança. El jove monarca sentia simpatia i respecte per Maura. No obstant això, va advertir que el front de l'esquerra amenaçava de convertir-se en una marea antidinàstica i va pensar que, si donava suport al president, propiciaria un greu enfrontament a Espanya i a Europa. Desitjava conjurar l'amenaça d'una esquerra unida, que posés el tron en perill i, com que havia adquirit cert gust per la intriga política, va creure que, si ofería el poder a Moret, separaria els liberals de la resta de l'esquerra i n'afebliria el front. La situació s'havia fet irrespirable i la mateixa reina Victòria Eugènia li va aconsellar que cessés al president amb el subterfugi d'acceptar la dimissió que no havia presentat. El 21 d'octubre Maura va acudir a Palau amatent a demanar la renovació de la confiança i el rei va portar a terme un exercici de cinisme. El va abraçar amb afecte, li va preguntar què li semblava Moret com a successor i va afegir que acceptava la seva dimissió. Maura no pensava dimitir, sinó tot el contrari, i va quedar desagradablement sorprès per aquesta postura.

El liberals al poder

Després de lliurar el poder al liberal Moret, Alfons XIII va citar Cambó, li assegurà que li sabia molt greu la dimissió de Maura i li va criticar molt Moret. El polític de la Lliga va trigar molt de temps a saber que tot havia estat un «borboneo» i que el rei li havia mentit també a ell. La maniobra reial va tenir

èxit i el front d'esquerres es va desfer. No obstant això, les conseqüències van resultar encara més nefastes per al Partit Conservador.

Maura estava convençut que els liberals havien traït la monarquia, unint-se als seus enemics, i li va doldre íntimament que Alfons XIII premiés la deslleialtat de Moret lliurant-li el Govern. Com a reacció, va decidir no tornar a col·laborar amb els liberals, i enterrà el «Pacte del Pardo» i la «revolució des de dalt». Va acabar definitivament el «turnisme» polític, encara que no va trencar amb el rei, que sempre va poder comptar amb ell, però Alfons XIII s'havia guanyat l'antipatia dels mauristes més durs. Els liberals ja estaven dividits en grups que pugnaven entre si i, ara, l'orgull de Maura va escindir també els conservadors. Quan es va negar a col·laborar amb els liberals, es va apartar del sistema i va condemnar el seu partit a l'ostracisme, una situació que cap formació política no desitja. La finalitat dels partits és arribar al poder i Maura imposava el contrari, fet que obria camí a la desobediència. Es tractava d'un home capaç i un polític de molta talla, no obstant això, la supèrbia li va fer perdre el lideratge i va sostreure al sistema de la restauració les últimes restes de la seva capacitat política.

El goril·la liberal

Per detenir tanta crispació Alfons XIII va fer dimitir Maura, i els liberals van formar un nou govern. Moret, el seu president, desitjava establir la situació a Barcelona, on els principals acusats ja havien estat jutjats, condemnats i afusellats, encara que nombroses persones continuaven detingudes arbitràriament.

Necessitava substituir el general Santiago per un home enèrgic i de confiança. Va cridar Valeriano Weyler. Era un duríssim militar de 71 anys, que havia dirigit la Guerra de Cuba a mata-degolla. Moret sabia que era d'idees liberals, encara que tan disciplinat i dur que podia utilitzar-lo com a goril·la del seu partit. El 27 d'octubre de 1909, el va nomenar capità general de Catalunya.

Weyler va arribar a la ciutat el 5 de novembre, en companyia de Suárez Inclán, el nou governador civil, i va declarar que tenia la intenció de fer una política liberal. Va agilitar els expedients oberts, alliberà els detinguts sense

proves i va fer accelerar les causes pendents a fi de celebrar els judicis al més aviat possible. Van reaparèixer dos dels diaris suspesos, es va aixecar l'estat de guerra i es van retirar els soldats que patrullaven els carrers, i les escoles laiques van obrir de nou les seves portes. No per això va inhibir-se la justícia militar. Fins al 19 de maig de 1910 es van celebrar 219 judicis, en què se sentencià a 59 cadenes perpètuas.

La guerra i la corrupció del sistema

Proseguia la petita guerra de Melilla i, el 27 de juliol, la brigada de caçadors de Madrid va penetrar al barranc del Llop, on una emboscada va matar centenars d'homes inclòs el mateix cap, el general Pintos. L'exèrcit mancava de mitjans, organització i entrenament i va caldre enviar 30.000 soldats per dominar la situació, a costa de sofrir gairebé 1.000 morts i més de 3.000 ferits. Això era una mica difícil de digerir per a les classes populars, les úniques que feien el servei militar, i es van reviuir els fantasmes de la Guerra de Cuba. El fracàs no va semblar importar als polítics, als industrials ni als mateixos militars, que van presentar les desastroses operacions com una victòria. Mentre les potències practicaven un imperialisme agressiu, industrial, militarista i naval, Espanya mancava de conflictes en les seves fronteres francesa i portuguesa, comptava amb una burgesia industrial molt feble i la major part dels oficials semblava més interessada en els seus plets corporatius que en el perfeccionament professional.

El país havia quedat al marge de la revolució industrial i el seu exèrcit duia segles apartat dels avenços tecnològics militars. Únicament els oficials d'artilleria i enginyers semblaven desitjosos d'adquirir coneixements tècnics, perquè tenien una formació molt superior, necessària per gestionar les fàbriques d'armes i les indústries militars que estaven al seu càrrec. Més que una organització per a la guerra, l'exèrcit era una reserva de la policia i, davant les creixents reivindicacions obreres, moltes mirades conservadores es giraven cap a les casernes, amb el desig que els sabres intervinguessin per garantir l'estabilitat social.

Com a resultat de les operacions de Melilla es va produir una onada d'ascensos i condecoracions, gestionada amb tanta foscor i desproporció que

alguns militars es van queixar i un grup va formar una comissió extraoficial, destinada a denunciar les recompenses injustificades, especialment els ascensos per mèrit. La comissió va publicar que Dámaso Berenguer, parent del general Luque, va acudir a les operacions de Melilla acabat d'ascendre a capità i va tornar com a tinent coronel, mentre que un nebot del general Prim el van proposar diverses vegades per a la Laureada sense haver sortit de la caserna general. A pesar de la seva afició militar i les seves contínues interferències, Alfons XIII no va semblar interessar-se per la polèmica ni va promoure una investigació per eradicar aquesta corrupció. Va permetre que el mal prosperés i, al cap d'un temps, va convertir el denunciat Dámaso Berenguer en un dels seus homes de confiança. Era l'inici de la carrera d'un militar que més tard seria ben famós, però aquesta ja és una altra història.

L'anticlericalisme com a detonant de la revolta?

Jordi Figuerola
Universitat Autònoma de Barcelona

Per a la Maria

Si agafem un conjunt de llibres de text que siguin de segon de batxillerat, si analitzem els manuals més de divulgació o si pensem com expliquem aquesta part de la història en un curs normal i corrent, ens trobem amb un resum de la Setmana Tràgica que sol ser, més o menys, el que sintetitzaré aquí en poques línies.

La Setmana Tràgica fou una insurrecció urbana a Barcelona i altres ciutats catalanes, el mes de juliol de 1909, provocada per la suma de dues causes, una de directa i una de fons. La causa directa va ser la crida de soldats per anar al Marroc per un dissortat conflicte colonial amb interessos econòmics obscurs i amb un exèrcit espanyol inoperant i corrupte. La causa de fons era la injustícia social existent a la Catalunya d'aquella època, que encara es posava més de manifest quan els pobres eren els únics que no tenien escapatòria en ser mobilitzats. La Setmana Tràgica començà per una vaga general i, des d'un primer moment, s'hi va manifestar una violència anticlerical, explicada per la identificació de l'Església amb les classes poderoses i adinerades i agitada per la propaganda lerrouxista. Una sublevació que va provocar la intervenció de l'exèrcit i una fortíssima repressió culminada amb l'execució de Francesc Ferrer i Guàrdia com a cap de turc.

Aquesta simplificació que acabem d'esbossar, malgrat tot, ha esdevingut la fitxa històrica que es repeteix i que trobarem, evidentment, en alguna enciclopèdia virtual que fa servir qualsevol estudiant per solucionar un treball de curs. L'anticlericalisme esdevé sempre un element essencial en tot el conflicte i s'explica tenint en compte dues premisses. Primera, la revolta va atacar l'Església perquè a la Catalunya contemporània quan les masses estan desfermades molt sovint actuen violentament contra ella. L'anticlericalisme es converteix sempre en un element de consens entre les classes populars radicalitzades en tota mena de mobilitzacions violentes. Segona, malgrat que l'Església no tenia la responsabilitat directa de la desigualtat social, se la veu com una part dels poderosos. Sobre aquestes dues proposicions giren gairebé totes les explicacions de l'anticlericalisme durant la Setmana Tràgica. Nosaltres hi afegirem

una dimensió política i de lluita pel poder que resultarà de l'anàlisi de les conseqüències d'aquest episodi històric.

Anticlericalisme i clericalisme

Quan preparava aquest article, se'm va proposar el títol «L'anticlericalisme com a detonant de la revolta» en forma d'interrogant. Vaig acceptar-lo, precisament per demanar-me si l'anticlericalisme, o la cultura popular contrària a l'Església que s'havia anat forjant a través dels anys, era el causant que la revolta explotés. O sigui, ¿el moviment social esdevenia explosiu precisament per aquesta cultura contrària a l'Església, més que per altres causes? D'entrada deixeu-me que respongui aquestes qüestions. Com ja és sabut des de fa anys i des de l'estudi de Joan Connelly Ullman, l'anticlericalisme no és el detonant de la revolta, ni molt menys.¹ En serà el decorat, la forma d'expressió d'un segment de la mobilització que es va produir, una part de la canalització de la violència que hi hagué. El tema és complex i difícil de tractar perquè, al meu entendre i en aquest cas, cal distingir «el joc de les causalitats» de la «lògica dels esdeveniments». La Setmana Tràgica té un conjunt de causes entre les quals l'anticlericalisme no hi té un paper més determinant que d'altres; diria que, fins i tot, té un paper molt més petit que d'altres. Al contrari, quan ha arrencat la vaga general i es ritualitza aquesta mobilització popular hi ha uns esdeveniments que tenen una certa lògica per la història mateixa de les classes populars. En aquesta lògica dels esdeveniments sí que hi té un paper fonamental l'anticlericalisme. Per tant, de fet, és un fenomen que no es pot explicar només pel que va passar en aquells moments, i s'inscriu en un conjunt de circumstàncies i de manifestacions que només l'estudi de llarga durada ens pot aclarir. Cal tenir en compte que solem situar els incidents de 1909 enmig d'una franja que va des dels fets de 1835 fins als de 1936. ¿Hi ha algun element comú en aquests esdeveniments que unifiqui els atacs i la destrucció iconoclasta del

¹ «El impulso motor de la huelga general —la causa que unía a hombres de todas clases sociales— no era el anticlericalismo.» Joan CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socio-económicas del anticlericalismo en España 1898-1912*, Barcelona, Ariel, 1972, pàg. 585 (Harvard College, 1968).

simbolisme religiós? Són l'un conseqüència immediata de l'anterior? Refer la història de l'anticlericalisme espanyol sobrepassa les pretensions d'aquest text.²

Si diem que l'odi cap a l'Església i els seus membres no va ser el detonant de la Setmana Tràgica, sí que afirmem, en canvi i d'una manera convençuda, que «l'anticlericalisme» de la Setmana Tràgica fou el detonant del «clericalisme» posterior de l'Església catalana i de sectors que hi estaven vinculats. Per fer una definició fàcil, entenem per *clericalisme* la forma de pressió social, política, cultural i ideològica que, acompanyada d'una certa mobilització religiosa com a sinònim de mobilització política, intenta guanyar posicions i parcel·les de poder polític i d'influència social. Per tant, la resposta a la pregunta inicial és que la revolta fou el detonant perquè l'Església es rearmés per tal d'anar aconseguint els seus propòsits. Per a nosaltres hi ha una línia que ens porta durant el segle xx espanyol cap a la situació de 1931-1936 en què l'Església fa un veritable esforç per disposar de quotes de poder, per dur a terme el seu projecte polític. L'aixecament militar i el franquisme posterior seria, en aquest sentit, el punt d'arribada. D'això en parlaré més endavant, però sí que vull fer notar que, malgrat les múltiples interpretacions, jo triaré una visió política de tota la problemàtica que tractem.

L'Església catalana de 1909

Abans d'entrar a veure què va passar, situem-nos en l'Església d'aquells moments i comprovem quins en són els protagonistes. Catalunya, el 1909, estava

² No pretenc posar una bibliografia exhaustiva sobre l'anticlericalisme, però penso que es poden citar els treballs següents, entre altres motius, perquè són els consultats per fer aquest text: Joan BADA, *Clericalismo y anticlericalismo*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2002; Rafael CRUZ (ed.), «El anticlericalismo», *Ayer*, 27 (1997); CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica...*; Frances LANNON, *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia católica en España, 1875-1975*, Madrid, Alianza Universidad, 1987; Jordi ALBERTÍ, *La Iglesia en llamas. La persecución religiosa en España durante la Guerra Civil*, Barcelona, Ediciones Destino, 2008; María Pilar SALOMÓN, «Poder y ética. Balance historiográfico sobre anticlericalismo», *Historia Social*, 19 (1994); Emilio LA PARRA, Manuel SUÁREZ, *El anticlericalismo español contemporáneo*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva, 1998; Manuel DELGADO, *Anticlericalismo, blasfemia y martirio de imágenes*, Barcelona, Ariel, 2002, 2a edició.

dividida en vuit bisbats, sota la seu metropolitana de Tarragona, de la qual n'era el primat l'arquebisbe Tomàs Costa i Forneguera, que en aquell moment tenia 81 anys i que morí l'any 1911.³ El bisbat de Barcelona, el més poblat i conflictiu, tenia la seu vacant en els moments dels fets. El 1908 havia mort el cardenal Casañas, bisbe de Barcelona des que va succeir al bisbe Morgades el 1901. El màxim poder de la diòcesi el tenia Ricard Cortès, que actuava de vicari capitular. Ricard Cortès ja havia estat nomenat vicari general pel bisbe Morgades i, quan aquest va morir, fou elegit pel capítol vicari capitular i n'administrà la seu vacant. Quan es féu càrrec de la diòcesi el cardenal Casañas no tan sols el va confirmar com a vicari general, sinó que va fer possible que fos nomenat bisbe auxiliar l'any 1903. Mort Casañas, Cortès tornà a ocupar el poder provisional de la diòcesi fins a l'entrada del bisbe Joan Laguarda i Fenollera, que ocupà la seu barcelonina entre 1909 i 1913, quan morí a l'edat de 47 anys.⁴ Ricard Cortès havia estat un dels eclesiàstics amb més influència i prestigi a les dècades del tombant de segle i, al seu voltant, es formà la Penya dels Minyons, un grup de capellans intel·lectuals entre els quals destacaven Josep Torras i Bages, Jaume Collell, Jaume Almera, Antoni Estadella, Gaietà Barraquer i Celestí Ribera.

El bisbat de Vic, al qual pertanyia Manresa, que fou una altra ciutat en conflicte durant la Setmana Tràgica, era regit pel bisbe Torras i Bages, que hi romandria de 1899 a 1916. Torres i Bages és reconegut com el pare del regionalisme catòlic i fou un home de gran influència en els cercles polítics del moment. A la diòcesi de Girona, a la qual pertanyia Sant Feliu de Guíxols i que també va conèixer algun incident durant la Setmana Tràgica, hi havia el bisbe Francesc Pol i Baralt. El bisbe de Lleida era Juan Antonio Ruano; el de Tortosa era Pere Rocamora i Garcia; el d'Urgell, Joan Baptista Benlloch i Vivó, i l'administrador apostòlic de Solsona, Lluís d'Amigó i Ferrer. Com a anècdota cal dir que en els moments de la Setmana Tràgica hi havia a Catalunya quatre prelats catalans, tres valencians i un castellà. Corria el temps del papat de

³ Tauré totes les informacions del *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, 1998-2001, 3 volums.

⁴ No deixa de ser simbòlic que «en morir s'obrí una col·lecta popular per construir-li un mausoleu a l'església parroquial del Carme, que ell havia beneït poc abans després de fer-la reedificar, com a conseqüència de la Setmana Tràgica». Entrada *Joan Laguarda* dins BADA, *Clericalismo y anticlericalismo...*

Pius X, amb el cardenal espanyol Rafael Merry del Val com a secretari d'estat del Vaticà i Antonio Vico com a nunci a Madrid.

Com caracteritzaríem l'Església d'aquell moment?⁵ L'Església catalana i espanyola a finals del segle XIX i principis del XX tenia una relació difícil amb l'Estat liberal ja plenament consolidat. Aquesta acceptació o no del model d'Estat i de la societat liberal és el que caracteritzà les lluites internes de l'Església del moment entre els anomenats *integristes* i els anomenats *conciliadors*. Un enfrontament entre les posicions irreductibles dels integristes que no acceptaven l'Estat liberal i que lluitaven perquè l'Església tingués el control absolut del model d'Estat i de la societat, i aquells «possibilistes» que, malgrat participar ideològicament de l'antiliberalisme, defensaven el pragmatisme d'acceptar l'Estat liberal mentre aquest, i com a contrapartida, els assegurés una posició política predominant que els garantís una quota de poder i d'influència damunt la societat. Davant d'aquesta realitat uns quants eclesiàstics adoptaren una via, la regionalista, de grans conseqüències per al futur històric català, com una estratègia per continuar tenint un pes en la societat i no perdre el control de la població i d'unes classes dirigents conservadores. Això significà l'adopció d'una pastoral catalana i una participació de l'estament eclesiàstic i de destacats catòlics en la Renaixença i en altres moviments intel·lectuals catalans posteriors.

Una cosa important era la vinculació indubtable, i cada vegada més estreta, entre jerarquia eclesiàstica i classes dirigents catalanes. L'Església rebria diners de les classes poderoses i aquestes li respectarien la legitimitat. Legitimitat que volia dir que acceptaven que l'Església tingués un paper dirigent a escala social i política, alhora que significava la formació d'una aliança davant els perills d'una classe treballadora revolucionària i anticlerical. Un intercanvi d'interessos que fonamentaria la relació i faria que la burgesia catalana estigués al darrere de grans projectes eclesiàstics que volien demostrar la seva influència damunt la societat.⁶ Podem veure els casos de la construcció del nou seminari

⁵ Segueixo una mica els punts que ja fa anys vam escriure en: Casimir MARTÍ, Jordi FIGUEROLA, «L'Església a Catalunya durant la Restauració: estat de la qüestió», dins *Actes del Congrés internacional d'història «Catalunya i la Restauració 1875-1923»*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992.

⁶ LANNON, *Privilegio, persecución y profecía...*, introducció i pàg. 81-82.

barceloní, l'arranjament de la façana de la catedral, les relacions entre els marquesos de Comillas i l'Església, la Sagrada Família i tantes altres coses. Alhora, també observem un creixement gradual de la influència dels ordes religiosos en les ciutats catalanes, sobretot els dedicats a l'educació encarregats de la instrucció d'aquestes classes dirigents catalanes, urbanes i riques.⁷

Tot plegat feia que ens trobéssim enmig d'un procés «regenerador» de l'Església catalana, tot i que havia perdut totalment el món obrer. A l'Església sempre li resultaren incomprendibles els canvis econòmics del XIX i la industrialització amb les seves conseqüències socials, malgrat que alguns dels seus membres alertessin sobre el fet (com era el cas tan rellevant i avançat de Balmes). Això provocà una incomoditat i un rebuig cap a la cultura obrera que s'anava generant i que, alhora, era considerada perversa, portada pels aires corruptes de doctrines sorgides de la «revolució» i com una evolució natural dels enemics de l'Església que arrencaven des de la reforma protestant, continuaven amb el liberalisme, tenien en les sectes maçòniques uns grups de conspiració antireligiosa i acabaven en les doctrines socialistes i anarquistes. Amplis sectors del món obrer, però, ja s'havien deslligat totalment del seu control quan, tot i que amb molt de retard, arribà la *Rerum Novarum* el 1891.

Els fets de juliol

Situem-nos al mes de juliol de 1909. Després d'uns dies conflictius amb l'embarcament de reservistes al port, el dilluns 26 de juliol s'inicià una vaga general a Barcelona com a mesura de protesta per la guerra del Marroc. La vaga fou un èxit a Barcelona i a altres ciutats importants del principat. La resposta va ser la declaració de l'estat de guerra. A partir del dimarts, però, començaren a cremar convents i esglésies. A mitjanit cremaven a Barcelona una trentena d'edificis religiosos mentre petits grups intentaven calar foc a d'altres. Durant tot el dimecres 28, grups escampats seguien incendiant edificis religiosos. Alhora, a part de la destrucció d'edificis i recintes, es produïren les famoses escenes tan explicades dels desenterraments de monges i la seva exposició en una

⁷ Vegeu aquest procés a Ana YETANO, *La enseñanza religiosa en la España de la Restauración*, Barcelona, Anthropos, 1988.

processó macabra per tal de mostrar a la població com hi havia proves que enterraven vives les religioses. Es podria presentar el llistat d'edificis, la seva funció i la localització geogràfica sobre el plànol de Barcelona, com també la lògica de com van ser cremats, però això ens allargaria molt l'exposició.⁸

Sobre l'incendiarisme anticlerical s'han donat tot tipus d'explicacions. Connelly Ullman ens diu que «la quema de conventos sirvió como válvula de escape para una sociedad en tensión».⁹ Per a Josep Benet queda clar que «el lerrouisme fou un típic moviment verbalment revolucionari, però incapaç d'engendrar una altra cosa que l'aldarull, la revolta eixorca i la crema de convents. En aquest sentit podem dir que la Setmana Tràgica fou un producte típicament lerrouista».¹⁰ Per a Culla, la violència hauria estat una explosió de rancors acumulats al llarg de dècades per les classes dominades contra l'Església catalana, i «l'organització republicana proporciona a aquell ressentiment canals d'expressió, el vertebra a través de les pràctiques de la contrareligió laica, el cultiva i l'alimenta».¹¹ D'un altre sentit són totes les anàlisis que volen trobar les raons del foc i de la destrucció de símbols religiosos des de l'antropologia o des de l'estudi del simbolisme que suposen aquests atacs anticlericals. Són reflexions que considerem molt interessants però que ens apartarien de la nostra intenció inicial.¹²

⁸ D'altra banda, aquesta informació sol sortir en tota la bibliografia, i es poden veure llistats i plànols a CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica...*, pàg. 589 i 614-625. També es pot consultar Adrià PALOMAR, *El marco cronológico-espacial del incendiarismo en la Setmana Trágica. Destrucción y reconstrucción de una ciudad*, treball de recerca inèdit dirigit per Enric Ucelay-Da Cal, Universitat Autònoma de Barcelona.

⁹ CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica...*, pàg. 588.

¹⁰ Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Edicions 62, 1963, pàg. 31.

¹¹ Joan B. CULLA, *El republicanisme lerrouista a Catalunya 1901-1923*, Barcelona, Curial, 1986, pàg. 205-206. També volem fer notar que Álvarez Junco és força coincident en aquest apartat amb les opinions de Culla. Vegeu José ÁLVAREZ JUNCO, *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, Alianza Universidad, 1990.

¹² El llibre de DELGADO, *Anticlericalismo, blasfemia y martirio...*, parla de la Setmana Tràgica.

I després de la Setmana Tràgica, què?

Un cop sufocada i acabada la Setmana Tràgica, i després de passar l'ensurt, l'Església de casa nostra va fer dues coses. Primera, una valoració interna de la situació a través de l'intercanvi d'informacions que fins aquell moment havien estat precàries. En aquest sentit, l'entramat compost pels eclesiàstics, els bisbats, la nunciatura i el Vaticà va començar a funcionar per saber exactament què havia passat i com havia passat. La segona, començar una contraofensiva a la situació creada, una reacció que, per mitjà d'una lectura martirial dels fets, pogués generar un discurs del qual en sortissin unes propostes i una estratègia per seguir.

¿Es tractava d'una Església dolguda i atacada que, d'una manera innocent, reclamava justícia o reparació? En absolut. Darrere de la seva intervenció notarem una presa de posició cap a l'obtenció de més influència política, en resum, més poder. La Setmana Tràgica va servir de revulsiu i d'al·licient per aprofundir en la intervenció sobre la societat a partir del domini de les consciències i la preeminència de l'acció sobre les classes dirigents, sense oblidar el treball sobre el poble i el món obrer per tal de recristianitzar-lo i oferir-li una beneficència paternal amb l'acció social com a eina d'intervenció.¹³

Aquesta estratègia és la que no va veure clara un catòlic i home d'ordre convençut com Joan Maragall. O sigui que, probablement, hi havia persones i un sector de catòlics que potser no concordaven amb la línia d'actuació tan clara que el bloc polític dominant del catolicisme dirigent imposaria. Però crec que devien ser una minoria i fóra bo que una possible investigació ens ho resolgués. El treball pioner de Josep Benet mostra els dubtes i el resultat de la intervenció del poeta en els seus articles famosos, i el paper d'un Torras i Bages amic de l'escriptor i de personalitats de la Lliga.¹⁴ És evident que la situació va comportar un munt de contradiccions, però el bloc catòlic dominant va actuar com una pinya. La posició de Maragall ens fa veure fins a quin punt hi

¹³ Amb això coincideixo plenament amb Josep VILARMAU, *Al voltant de la Setmana Tràgica, o l'impossible aggiornamento de l'Església catòlica*, treball d'investigació inèdit dirigit per Jordi Figuerola, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, pàg. 104. Dins del treball hi ha les referències que té aquest document a l'Arxiu Secret del Vaticà.

¹⁴ Ens referim als conegudíssims «Ah, Barcelona», «La ciutat del perdó» i «L'església cremada», dins Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica...*

podria haver hagut una estratègia política diferent de la que va haver-hi de part de l'Església i els catòlics del moment. Però es va optar per una altra, pel clericalisme, una estratègia de la qual ara en veiem el resultat històric. A primera instància semblaria negatiu perquè va provocar que l'any 1936 es desfermés la violència més extrema que l'anticlericalisme ha generat. Però, alhora, fou una estratègia reeixida ja que, mitjançant la realitat martirial que va provocar la violència, va significar l'acostament al moviment insurreccional de Franco i, per tant, la possibilitat de poder imposar el seu projecte polític propi. Finalment, el nacionalcatolicisme seria l'evolució triomfant de l'integrisme catòlic que tan majoritari era dins l'Església espanyola i que tant havia treballat per imposar-se políticament, socialment i culturalment damunt la societat.

La tesi que defensem és que l'Església, o el sector catòlic polític dominant, va reaccionar davant els fets de la Setmana Tràgica traçant una estratègia política que significava un augment del clericalisme seguint uns passos que es van fer alhora i d'una manera molt ràpida, i en la qual van intervenir personatges polítics rellevants de l'estructura de poder eclesiàstica. Aquests passos els podem enumerar i sintetitzar de la manera següent: primer, la recollida d'informació; segon, la creació de «doctrina», o un discurs que expliqués les causes i per què van esdevenir els fets, cosa que veurem en dues cartes pastorals dels bisbes Torras i Bages i Laguarda; tercer, l'assenyalament de culpables de la situació i, per tant, l'exigència de responsabilitats, repressió i contraprestacions a l'Estat; quart, el convenciment que calia reforçar la seva actuació i el control en els camps de l'ensenyament i el reformisme social i, finalment, l'augment de la mobilització políticoreligiosa, sobretot a partir de 1910 i quan va formar-se el govern de Canalejas. Per explicar tot això triarem documentació significativa, i alguna ja molt coneguda i citada, amb el benentès que només vol ser una petita mostra vist que no podem allargar el text.

Unes pastorals significatives

Comencem per l'apartat de l'anàlisi que fa el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, del que ha passat durant aquests dies i quines en són les causes. La pastoral conegudíssima de *La Glòria del martiri*, escrita el 18 d'agost de 1909 arran de les destruccions produïdes a la ciutat de Manresa, pertanyent al seu bisbat,

ja ens mostra que el discurs utilitzat serà el de la conspiració, la interpretació maniqueista de la lluita entre el bé, representada per l'Església, i el mal, que vol la seva destrucció:

Aquells espectacles repugnants i inhumans d'incendis, d'assassinats, de destrucció i de profanacions de cadàvers, executats enmig de ciutats populoses, com cercant la contemplació d'un públic nombrós i amb un cert aparell escènic, prescindint dels executors immediats inconscients i enlluernats sens dubte en sa major part, revela en els actors principals, en sos projectes i propòsits, l'etern pla de guerra contra Déu.¹⁵

Segons el bisbe Torras, «lo de juliol fou una verdadera persecució cristiana» i, per tant, estem davant d'uns màrtirs immolats per aquesta lluita, per aquest cainisme:

Dins de la nostra pàtria, la nostra mare comuna, veiem també aquesta lluita; i aquelles fileres de monges tretes de ses cases per l'incendi i injúries per la turba, són la gràcia perseguida per la concupiscència. La nostra persecució actual, la persecució d'origen maçònic, és un episodi de la lluita eterna; i els perseguits són també màrtirs, testimonis de la diferència entre el bé i el mal, que es resisteixen a la confusió, i més s'estimen morir que confondre el bé i el mal, perquè el bé és la irradiació de Déu, el calor i amor del qual és la vida cristiana.¹⁶

El mal ja veiem en qui queda representat, en la maçoneria, en les societats secretes, advocant per la teoria de la conspiració que es va començar a desenvolupar en cercles religiosos a França a partir de la Revolució Francesa i posteriorment va ser expandida arreu. «L'odi a Déu i a les coses divines, la lluita contra Déu era solament lo que movia a la multitud fanatitzada del fanatisme anticristià»,¹⁷ la qual cosa significa que no cal buscar-ne més causes. Només

¹⁵ Josep TORRAS I BAGES, «La glòria del martiri (Després de la persecució de juliol de 1909)», carta pastoral del 18 d'agost de 1909, dins Josep TORRAS I BAGES, *Obres completes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, vol. V, pàg. 486.

¹⁶ TORRAS I BAGES, «La glòria del...», pàg. 494.

¹⁷ TORRAS I BAGES, «La glòria del...», pàg. 490.

n'hi ha una: atacar l'Església, que és el bé i que és la posseïdora de la veritat i de la salvació.

No ha sigut aquella explosió d'odi una manifestació d'antagonisme del treball contra el capital, ni d'un sistema polític contra un altre, a qui s'acusa de tenir la protecció de l'Església; la persecució ha tingut una gran sinceritat: no s'ha valgut de cap pretext; s'ha presentat a cara descoberta; d'una manera incontrovertible ha manifestat que lo que pretenia era esborrar el Nom de Déu de la societat humana, com els maçons qui governen la França l'esborren de tots els llibres de les escoles de nois i noies d'aquella nació.¹⁸

Torras i Bages, com se sap, era una figura seguida per un ampli conjunt de personalitats polítiques amb pes econòmic i social, i els seus escrits tenien aquesta capacitat de crear opinió davant de cada esdeveniment. Però, al mateix temps, era un gran propagandista perquè, a part de cuidar-se que aquesta pastoral tingués una gran difusió, animava a mantenir a la premsa una campanya d'escrits de gent significativa per tal d'elaborar un discurs que fos el més adequat per defensar la posició d'ordre, de respecte a la propietat, de pau social i de manteniment de la posició preeminent de l'Església. Per això tenia interès que Joan Maragall escrivís les seves opinions sobre la Setmana Tràgica com hem dit, tot esperant que fossin semblants a les que ell havia exposat.

Dies abans, exactament el 9 d'agost, el vicari capítular de Barcelona —recordem que era seu vacant en aquells moments—, Ricard Cortés, havia escrit quelcom de semblant en afirmar que no

...es la supuesta impopularidad de las órdenes religiosas lo que motiva esas frecuentes algaradas, en que son ellas las primeras víctimas de las calumnias, insultos y atropellos del populacho, sino el odio satánico contra Dios y contra todo lo que se haga en su santo nombre, que envuelve indistintamente en el infernal anatema el asilo, donde ángeles del Señor en carne humana estrechan al pobre huérfano en sus virginales brazos, y

¹⁸ TORRAS I BAGES, «La glòria del...».

el templo parroquial donde el recién nacido es regenerado hijo de Dios, y donde desciende la divina bendición sobre los nuevos esposos [...].¹⁹

L'important és que els enemics ja van quedant clars: serien la maçoneria, l'escola laica, la llibertat de premsa perquè pot calumniar l'Església i les organitzacions revolucionàries en sentit ampli. En resum, els punts per mitjà dels quals l'Església pot tenir el seu pes de control social.

El 27 d'octubre, el nou bisbe de Barcelona, Joan Laguarda i Fenollera, que ja havia pres possessió, escriu la seva carta pastoral sobre la Setmana Tràgica, *Lágrimas y esperanzas*. Amb una prosa apocalíptica, el bisbe afirma:

Los sucesos de la llamada Semana Trágica, no son otra cosa que una fechoría más de la revolución, es decir, del anticlericalismo ó del liberalismo, palabras que esencialmente significan una misma cosa: el anticristianismo, la rebelión del hombre contra la autoridad soberana de Dios (...) La revolución vive entre nosotros, amados hermanos e Hijos, y la Revolución es satánica.²⁰

Voldria fer notar el to decididament integrista de la citació. Tota la pastoral està amarada d'expressions i de raonaments integristes, quan, per exemple, fa notar que els incendiaris atacaven de manera molt intel·ligent les escoles cristianes, les obres socials de l'Església i els edificis parroquials perquè els fan competència i són l'eix vertebrador de la incidència de l'Església en la societat. Fa un recorregut històric dels atacs a l'Església des dels primers cristians per tal de demostrar que ella és el punt central de l'ordre social i de la comunitat, cosa que li serveix per escometre qualsevol intent d'avançar en la secularització, en el laïcisme, o en la separació entre l'Estat i l'Església, com diríem en una expressió més moderna. El projecte integrista queda palès quan afirma, d'una manera planyívola, que:

¹⁹ Carta de Ricard Cortés, vicari capitular de la diòcesi de Barcelona, del 9 d'agost de 1909, *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (12/8/1909), pàg. 233-236.

²⁰ Joan LAGUARDA, «Lágrimas y enseñanzas», *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (28/10/1909), pàg. 362-416.

...pensar en la restauración de las antiguas instituciones cristianas, y de aquellas hermosas tradiciones patrias, inspiradas en la unión y armonía de la Iglesia con las entidades del orden civil y los intereses generales del pueblo, es un sueño irrealizable en estos tiempos de progreso.²¹

Però alhora li queda molt clar que:

...no se diga que solo la Religión ha sido la víctima de ese odio. Ha sido, sí, la primera, como principal y fundamentalísimo sostén que es del orden social; pero la revolución social, aquí, como en todas partes, tiene señalados otros objetivos de su saña: el ejército, la magistratura, la realeza, ó la autoridad constituida. A todos ellos dirige sus tiros y endereza sus siniestros planes.

Ve a dir que la tolerància, la llibertat, la neutralitat, tots aquells ornaments amb què se sol guarnir l'Estat (i que sovint ho fa per desmarcar-se de l'Església), engendren els gèrmens de la dissolució. Només el guiatge del papa, dels eclesiàstics i dels religiosos, conjuntament amb la unitat d'acció dels catòlics, poden portar a terme la defensa de la religió, de la tradició i dels valors del bé. No cal que indiqui, per tant, que això representa tot un convit cap a la mobilització religiosa, cap a una recristianització social i cap a un increment del «clericalisme».

La diplomàcia vaticana

Però és que, a més, si mirem els fets de la Setmana Tràgica des d'un punt de vista estratègic —veure si es poden aprofitar les destruccions i aquest caràcter martirial per tal de fer uns passos més decidits cap a un increment del paper eclesial damunt la societat—, veiem que la finíssima percepció política del nunci així ho nota. Hi ha una carta del nunci Vico al secretari d'estat del Vaticà, el cardenal Merry del Val del 23 d'agost de 1909, on li diu que creu que les coses poden millorar molt després dels fets de la Setmana Tràgica i, per tant, avalaria les possibilitats estratègiques d'incrementar el clericalisme o la pressió política:

²¹ LAGUARDA, «Lágrimas y enseñanzas»...

Se anzi si ha da giudicare dal risveglio, che si nota nei cattolici e negli uomini di ordine, dovrebbe presagirsi, che dal male passato la Provvidenza si riserva di tirare un gran bene. Infatti non solo i giornali e le riviste cattoliche protestano enérgicamente contro quei fatti tanto disonoranti ed invocano del Governo che ne prenda salutare lezione, frenando la stampa, chiudendo le scuole sovversive (...).²²

Quan parla de la situació política es presenta molt crític amb el govern Maura i deixa anar la preocupació que tenien personalitats com el general Weyler, personatge que sovint surt a la documentació vaticana. ¿La militar seria una opció final si les coses li anessin molt malament, a l'Església? Sabent la història posterior potser la pregunta ens quedaria resposta d'una manera clara i nítida. Vull dir que en la citació anterior hi notem la tesi d'aprofitar la persecució per fer passos cap a un augment del control polític. Que el postulat «quanto peor, mejor», que va caracteritzar l'actitud de l'Església espanyola durant la Segona República té, en aquests moments i amb aquests textos, un aire profètic.

Altres reaccions

Però no tan sols escrivien i es queixaven representants de l'Església, sinó d'altres sectors catòlics. Per exemple, d'entre molts, la Junta Central de Acción Católica, presidida pel marquès de Comillas, adreçava una carta al *Presidente del Consejo de Ministros*, el 6 d'agost de 1909, on, a part de mostrar la seva indignació pels fets ocorreguts que demostraven «la refinada malícia de sus autores, y ponen de manifiesto el vasto plan á que obedecían»,²³ apunta la solució que cal adoptar i:

²² «Efectivament, si jutgem pel ressorgiment que s'observa entre els catòlics i els homes d'ordre, s'ha de pronosticar que del mal passat la Providència pretén extreure un gran bé. De fet, no només els diaris i revistes catòlics protesten enérgicament contra aquests fets tan deshonorosos i insten el Govern a treure'n una lliçó profitosa i a contenir la premsa, tancar les escoles subversives [...]» Carta del nunci Vico al secretari d'estat Merry del Val (23/8/1909). Extret de VILARMAU. *Al voltant de la Setmana...*, pàg. 36-37.

²³ *Carta de la Junta Central de Acción Católica al Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros*, Madrid (6/8/1909).

...si se quieren remediar tamaños males, es menester combatir las causas que los producen, que son, á juicio de esta Junta, la excesiva libertad que se consiente para la propaganda de las ideas revolucionarias en las escuelas llamadas neutras ó laicas, en el periódico, en el folleto y en las reuniones públicas; la excesiva tolerancia que se dispensa á las Sociedades disimulada ó francamente revolucionarias.

per la qual cosa demanen al president del govern que:

...dada la gravedad de los sucesos, no limite su intervención á aplicar con severidad los castigos de las leyes, tanto á los autores como á los cómplices, sino que, llegándose á las causas del mal, ordene la disolución de las Sociedades revolucionarias, cierre las escuelas y suprima los periódicos en los cuales se haga la apología de ideas subversivas; que en vista de los nuevos peligros que amenazan á las iglesias, conventos y centros católicos, organice la defensa de los mismos de un modo permanente, y que se digne pedir un crédito extraordinario a las Cortes para indemnizar, por vía de equidad y hasta donde los recursos de la nación lo consientan, á las personas y colectividades que más hayan sufrido en los últimos sucesos de Cataluña.²⁴

O sigui, i resumint, que advocaven per la indemnització i per la repressió. Pel que fa a aquest darrer punt, és coneguda la polarització que es produí arran del judici i la condemna de Francesc Ferrer i Guàrdia, en què, com se sap, l'Església es posicionà perquè fos castigat.

Reacció davant del govern Canalejas

El 9 de febrer de 1910, després del curt govern de Moret que havia reemplaçat el de Maura, Canalejas es feia càrrec de l'executiu espanyol. Ell, com Maura, pensava que podien resoldre alguns dels mals endèmics d'Espanya propugnant una «revolució des de dalt». Un dels «problemes» del país era l'anomenat *problema religiós*, la convicció que el pes tan fort de l'Església comportava un fre a la «modernització», no deixava organitzar un Estat modern i al marge

²⁴ *Carta de la Junta Central...*

de la influència de l'Església i feia necessari controlar l'entorn catòlic pel seu poderós ascendent damunt la població. Canalejas aspirava a solucionar la qüestió religiosa amb una separació entre l'Església i l'Estat mitjançant una negociació. La lentitud del Vaticà, reticent a un acord que pogués canviar el seu estatus, va significar, a la curta, una ruptura de relacions entre ambdós poders, un cop que des de mitjans clericals es va començar a fer una campanya contra Canalejas, que acusaven d'anar contra l'Església. El desembre de 1910 es va publicar l'anomenada *Ley del candado*, una simple disposició que tractava d'impedir durant un parell d'anys la instal·lació de nous ordes i congregacions religioses a Espanya sense una autorització prèvia. La disposició no cercava res més que limitar la presència de membres d'ordes religiosos estrangers i la possessió de béns immobles en el país. Aquesta norma legal havia d'anar acompanyada d'una llei d'associacions que havia de regular tot això. De fet, va haver-hi una campanya clerical fortíssima i la llei no es va fer. I, com que no es va promulgar en el termini de dos anys com determinava la disposició, la limitació va quedar sense efecte.

Enmig d'aquesta conjuntura, del 27 de novembre al 4 de desembre de 1910 se celebrava a Barcelona la Setmana Social, tot un seguit d'actes i conferències on el tema social n'era el nucli principal. Un dels colofons de la Setmana era la cloenda amb la presència del nunci Vico a la Ciutat Comtal.

La crònica de *La Vanguardia*, del diumenge 4 de desembre de 1910, ens explica com fou rebut el nunci a l'estació del tren del passeig de Gràcia per autoritats civils, religioses i militars, i fa els comentaris següents sobre l'esdeveniment.

Una banda militar tocó la Marcha Real al llegar el tren; monseñor Vico, después de saludar a las autoridades y prelados, tomó un coche con librea del Ayuntamiento, en unión del concejal Sr. Albó, dirigiéndose al Palacio Episcopal por el Paseo de Gracia, plaza Cataluña, calle de Santa Ana y de Archs y plaza Nueva (...) Tanto al descender del tren como al montar en el carruaje fue incesantemente aplaudido el Nuncio de S.S., viéndose siempre rodeado de la multitud que le aclamaba y se disputaba la ocasión de besarle el anillo. Las aclamaciones no cesaron en todo el trayecto, siendo seguido su carruaje por algunos grupos de jóvenes. Muchas de las casas del trayecto y de las inmediaciones del obispado ostentaban colgadas

con motivo de la llegada del Nuncio Apostólico, ostentándolas también algunas casas de distintos puntos de la ciudad.²⁵

Això podria ser una exageració d'una premsa interessada, però el curiós del cas és que l'informe diplomàtic que fa el nunci al secretari d'estat del Vaticà, Merry del Val, transmet aquesta mateixa impressió, i s'expressa amb entusiasme sobre el «magnifico e trionfale ricevimento», tot dient que l'estada a diferents ciutats catalanes (Manresa, Montserrat, Mataró i Sabadell) havia estat magnífica mentre que a Barcelona «hanno costituito un avvenimento a favore della Religione nella città del terrore (Barcelona)».²⁶ O sigui, que la mateixa ciutat que un any abans cremava els edificis religiosos, ara sortia a rebre el nunci pels carrers. No entro a valorar això, el que sí que vull fer notar és que la mateixa visita i el seu ritual ja es pot comptabilitzar com un mecanisme de presència de l'Església al carrer i a la quotidianitat, de mobilització religiosa que hem d'entendre com una mobilització política.

Les paraules de Torras i Bages

I això en un moment de forta controvèrsia entre el govern de Canalejas i l'Església. Un moment, com era d'esperar, que el bisbe Torras i Bages no va desaprofitar per escriure una de les pastorals més famoses del seu pontificat, titulada *Déu i el Cèsar*, del 19 de març de 1911.²⁷

Es tracta d'una pastoral de lluita política contra les decisions del govern, adreçada als fidels dels bisbat, però amb voluntat propagandista cap a fora, cap a altres bisbes, cap al govern i cap al Vaticà mateix. Un escrit hostil amb les lleis de l'executiu espanyol; que defensa la supremacia del poder de l'Església sobre el poder temporal i que proclama el reconeixement del papa com a guia espiritual i polític.

²⁵ *La Vanguardia* (4/12/1910).

²⁶ Carta del nunci Vico al secretari d'estat Merry del Val (9/12/1910).

²⁷ Utilitzarem la que es troba a Josep TORRAS I BAGES, *Obres completes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, vol. VI, pàg. 7-32.

Aquesta militància contra les possibles lleis que es puguin aprovar es veu clarament quan afirma que:

Nadie se sonrojará de que el señor Canalejas, o el señor Maura, o el señor Moret, con las Cortes de la nación, legislen sobre el comercio, la industria o la agricultura; pero convertir el Parlamento en un Santo Sínodo y que, *auctoritate propria*, el Gobierno de Su Majestad pretenda regularizar el culto y la vida religiosa de los ciudadanos españoles, esto no lo tolera una sociedad poseída de su propia dignidad [...].²⁸

Una defensa de la preeminència dels elements religiosos sobre els civils. De fet, s'advoca perquè els governs puguin actuar però sempre que no toquin cap aspecte religiós, bàsicament l'ensenyament, la cultura i la seva estructura de funcionament i, a més, es propugna que l'Estat ha de vetllar perquè el catolicisme pugui desenvolupar-se. L'Església està per damunt de qualsevol govern o sistema polític. D'aquí se'n deriva un profund antiliberalisme, tal com es demostra quan diu que «Los cristianos nunca admitirán aquel rancio principio del parlamentarismo moderno de que una mayoría pueda volver blanco lo negro, ni negro lo blanco, hacer justo lo injusto, e injusto lo justo».²⁹ Integrisme? Una lectura fàcil podria identificar Torras i Bages com un integrista convençut. De fet és profundament antiliberal, però cal advertir que el bisbe formava part del grup dels «conciliadors» que volien mantenir les prerrogatives de l'Església però amb una certa col·laboració amb l'Estat liberal, a diferència dels sectors profundament integristes, per mitjà dels concordats:

La Europa, y aun todo el mundo católico, no obstante, ha encontrado por varios siglos la fórmula de la libertad de la vida religiosa, armonizada por las circunstancias temporales de los distintos Estados, en el régimen concordatario. La Iglesia y el estado trataban las cuestiones religiosas que trascendían a la vida civil, y el acuerdo de ambas potestades era la línea de conducta segura y pacífica que los fieles seguían; matándose así de raíz las cuestiones de religión, y suavizándose las inquietudes, y alcanzándose

²⁸ TORRAS I BAGES, *Obres completes...*, pàg. 9.

²⁹ TORRAS I BAGES, *Obres completes...*, pàg. 10.

aquella paz de los espíritus, sin la cual es imposible el bienestar en las familias y, de consiguiente, en la sociedad.³⁰

Torras ens explicita molt bé la seva manera de pensar, els valors que són importants, i entre ells, els fonaments religiosos de les lleis i les institucions polítiques espanyoles.

Por esto, si España es un estado católico, según declara explícitamente la Constitución vigente, es claro que ha de legislar en materia religiosa, en sentido católico, por qué si no ¿qué querría decir que el estado era católico?³¹

La nació la fa l'ànima col·lectiva cristiana i, per això, li escau tan bé al bisbe Torras la frase «Catalunya serà cristiana o no serà» que se li atribueix. Però l'argumentació també es pot utilitzar per donar sentit a la nacionalitat espanyola. Volem dir que l'estratègia de Torras, quan planteja anar contra les lleis governamentals, apel·la al sentit de l'espanyolitat i com la religió l'ha anat configurant. De fet, també se li podria atribuir en aquest sentit la frase «Espanya serà cristiana o no serà».

Y a los ciudadanos de un país libre el Gobierno no puede imponerles a su arbitrio la ley, sino regirles por la que tienen, por la que vive en sus conciencias, por la que está escrita en sus códigos, por la que anima sus costumbres. Y si existe en España una ley nacional que abarque todo su territorio, que comprenda todas sus regiones, que se extienda a todas las clases sociales, que viva en todas las familias, una ley orgánica de la vida doméstica y pública, es indudablemente el catolicismo, que constituye, de consiguiente, el vínculo más eficaz de la unidad nacional.

Por esto los enemigos del Catolicismo, que quisieran expelerlo de nuestra

³⁰ TORRAS I BAGES, *Obres completes...*, pàg. 14. M'agradaria recalcar de la citació la frase següent: «la fórmula de la libertad de la vida religiosa, armonizada por las circunstancias temporales de los distintos Estados, en el régimen concordatario». La pastoral critica molt la situació de França i és perquè, el 1901, una llei autoritzava la formació lliure d'associacions, però exigint l'autorització prèvia de les congregacions religioses, i el 1903 hi havia la llei que anul·lava els ordes religiosos (molts van traslladar-se a Espanya). El 1904 una llei dissolia els ordes dedicats a l'ensenyament i, un any després, es produïa la separació entre l'Església i l'Estat. Es mantenia la propietat nacional de les esglésies, cedides en usdefruit als clergues i els ordes.

³¹ TORRAS I BAGES, *Obres completes...*, pàg. 16.

íntima constitución, van casi siempre denigrando la patria, suponiéndola la más infeliz de las naciones, y a nuestra historia una historia de ignominia; atribuyendo ellos todos los males a la Iglesia; como si la Iglesia no fuera la madre de todas las naciones de Europa y América; y como si España no ocupase un lugar eminente entre las pocas naciones que, en distintas épocas, han acaudillado el movimiento internacional de la civilización cosmopolita, y como si su espíritu y su lengua no fueran aún hoy predominantes en gran parte de los pueblos del mundo civilizado.»³²

Unes paraules del bisbe enmig de la batalla contra els projectes del govern. Un moment de mobilització religiosa que, com hem dit durant tota la nostra exposició, és una mobilització política per anar cap a un Estat on la influència de l'Església no es perdi ni poc ni molt.

Hem començat el nostre recorregut amb la fumera dels edificis religiosos que van cremar l'última setmana de juliol, però el final del recorregut l'hem de situar en qualsevol missa de campanya que es va celebrar per donar les gràcies per la victòria del Caudillo. Durant tot aquest camí les tensions portaran moltes destruccions i morts, però el projecte polític del sector dominant de l'Església catòlica espanyola i catalana finalment haurà triomfat.

³² TORRAS I BAGES, *Obres completes...*, pàg. 18.

L'anarquisme i la Setmana Tràgica: Barcelona / París, 1906-1911¹

Pere Gabriel
Universitat Autònoma de Barcelona

Algunes definicions i caracteritzacions terminològiques indispensables sobre l'anarquisme, l'anarcosindicalisme i el sindicalisme

Cal distingir els termes, per més que les delimitacions no siguin, ni ho fossin en el seu moment, mecàniques ni totalment nítides. Un dels relats de fons de la intervenció serà justament l'anàlisi del procés de configuració a Catalunya dels nous paràmetres sota els quals es presentarà, en aquell principi del segle xx, el debat entre els uns i els altres, entre anarquistes, anarcosindicalistes i simplement sindicalistes.

Comencem. Entenc per *moviment anarquista* —aquí parlaré més d'això, del moviment, que no pròpiament d'ideologia o cultura anarquistes— el conjunt d'una militància que es considerava a si mateixa abocada a un pensament, una moral i una cultura pròpies, que es creia autònoma, que no volia ser en cap cas el subproducte de cap altra (ni republicana, ni sindical ni socialista, ni sindicalista, etc.) i que, justament, tenia la voluntat d'afirmar aquesta independència. Encara que això no volia dir, almenys en la major part dels casos, negar-se la possibilitat de col·laborar i incidir en qualsevol plataforma progressiva, ja fos doctrinal, revolucionària o sindical. Aquella militància anarquista era en general molt gelosa de la seva independència de criteri, de la seva «autonomia individual», del seu comportament personal, que es volia conscient i per tant propi, sense lligams externs que impliquessin cap reconeixement de cap mena d'autoritat, sempre recelós envers l'autoritarisme i la burocratització. Ara bé, i d'altra banda, aquella militància no mantenia un únic model de vertebra-

¹ La base d'aquest text fou la intervenció feta el 5 de maig de 2009 al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, dins el Seminari «La Setmana Tràgica de 1909 a Barcelona. Arrels i conseqüències», coordinat per la Dra. Soledad Bengoechea. He conservat en gran part el to oral d'aquella xerrada i per tant he limitat al màxim les referències documentals i bibliogràfiques. Vull també manifestar que he incorporat algunes de les observacions que es feren al llarg de la sessió, que agrai en el seu moment i continuo agraint. També he de deixar constància que en bona part el text s'inscriu en els projectes de recerca HUM 2005 —06976 i HAR 2010 —21990, que vaig coordinar i coordino, respectivament.

ció orgànica ni mantenia una única posició davant l'obrerisme i el moviment sindical.

Un terme més fàcil, i no vull dir amb això que sigui d'interpretació unívoca ni lineal, és el de *sindicalisme*: en totes les seves vessants, es tracta de trobar alguna fórmula d'articulació dels treballadors com a tals, en relació amb la seva feina, com a moviment d'autodefensa i reivindicació front als empresaris i els amos. I cal advertir que l'autodefensa i la reivindicació duu a certa aposta d'influència política i a l'esperança en una obra de reformes socials i emancipació obrera. Com és ben sabut, les dues o tres versions principals del sindicalisme no escapen a aquest punt de partida. Hi haurà, això sí, una tensió molt constant i reiterada al llarg del temps entre aquells sindicalistes per als quals l'eix de l'actuació serà sempre el sindicat i la tasca diària, molt recelosos envers les mobilitzacions («polítiques o revolucionàries») que posin en perill l'organització, i aquells altres que se solen autoqualificar de *militants conscients*, que pretenen anar més enllà i, sobretot, que tenen propostes d'estratègies i actuacions de mobilització justament «política o revolucionària», que consideren més centrals que la simple tasca diària del sindicat i la gestió associacionista. D'alguna manera, pocs dels militants, ja siguin de matriu i tradició republicana reformista, socialista marxista o anarquista, es consideren simplement sindicalistes, i en tots els casos, amb propostes òbviament distintes, creuen que la solució social i d'emancipació és troba fora del sindicat (potser no contra els sindicats i el sindicalisme, però sí fora d'ells).

Una de les qüestions que complicarà —i alhora donarà molta força al debat que pretenc tenir molt en compte aquí— serà el de la configuració del sindicalisme revolucionari, al tombant del segle XIX. Al marge de moltes altres explicacions i consideracions que caldria fer, no podem oblidar uns trets molt elementals i fonamentals: l'aposta del sindicalisme revolucionari té com a idea-força justament això, que és revolucionària. Dit amb més claredat: que considera no sols que cal anar a la revolució social, sinó que afirma que el millor camí, que l'eix de qualsevol estratègia per a la revolució ha de ser precisament el moviment sindical i la cultura sindicalista. En el fons, una part dels debats que les militàncies tingueren en aquell temps fou la discussió sobre l'eix a partir del qual calia vertebrar aquella estratègia revolucionària. Tots pretenien arribar a una nova societat més o menys socialista i tots defensaven alguna idea de revolució social, inclosos els que qualifiquem de *reformistes*.

Ara bé —i òbviament estic simplificant—: els republicans pensaven que calia l'actuació política obrera i popular i l'obtenció de la república com a un règim que obriria les portes a les reformes reals i els canvis socials. Els socialistes de patró marxista pensaven en alguna mena de col·lapse econòmic i social del capitalisme i, ja en el nou segle XX, començaven a creure que potser la influència política i la presència dins les dinàmiques dels estats liberals, més enllà de la propaganda, podia afavorir, en aquella espera del col·lapse, alguna obra constructiva i reformista. Els anarquistes pròpiament pensaven (si més no la majoria), en l'esclat de la rebel·lió del poble i els treballadors davant el caràcter insuportable de l'explotació, l'avenç progressiu de la comprensió conscient dels seus mecanismes i l'abandonament de l'obscurantisme i els prejudicis. Pel seu costat, el sindicalista revolucionari creia haver trobat com a gran instrument organitzatiu i cultural el sindicat, que des de la lluita quotidiana dels obrers aconseguia fer avançar en tots els terrenys (el de la consciència, el de la vertebració de la classe i el de la preparació per al nou món i la nova moral) el camí cap a la revolució. De fet, cap d'aquestes propostes n'excloïa les altres, però la disputa era quina havia de ser la més important, l'eix bàsic del conjunt.

I l'anarcosindicalisme? Una primera resposta, que pot semblar tautològica i banal però que no ho és tant, és aquella que ens diu: *l'anarcosindicalisme? doncs, una mica d'anarquisme i una mica de sindicalisme*. Òbviament, les baralles i les polèmiques giraran entorn del grau i la quantitat d'un i altre terme. Caldrà no perdre de vista que, si exagerem el pes de l'anarquisme, pot acabar sent anarquista i molt poc o gens sindicalista i, si ho fem a la inversa, doncs potser serà sindicalista però molt poc o gens anarquista. Per avançar, i parlant del primer terç o la primera meitat del segle XX, jo m'inclino per una caracterització que tingui en compte que es tracta d'avançar cap a una societat marcada per l'ideal d'una societat anàrquica —per tant, amb el mínim possible de mecanismes d'autoritat i un màxim d'autonomia, capacitat de decisió i realització personal i individual— des de l'assumpció d'un paper decisiu del sindicalisme obrer com a eix de l'estratègia revolucionària. Com serà cada cop més palès, a partir d'aquí la tensió s'establirà entre aquells anarquistes que consideren el sindicalisme com un terreny indispensable per no perdre capacitat d'actuació i influència, però que intentaran influir-hi de forma decisiva i consideraran que «no se'l pot deixar sol», que és un moviment que cal «vigilar» i en qualsevol cas

«tutelar», i aquells altres que pensaran, en termes més confiats i més oberts, que ha de ser la pròpia actuació àmplia, massiva i tranquil·la del sindicalisme la que vagi marcant el camí, sense imposicions externes de cap mena. No cal, crec, posar noms: en el primer cas, gent com Ascaso, Durruti o García Oliver; en el segon, Seguí o Peiró. I no ens oblidem que entremig, però molt acostats als primers, hi haurà persones de tanta influència en aquell tombant del segle com Joan Baptista Esteve (*Leopoldo Bonafulla*) o el cada cop més reverenciat Anselmo Lorenzo.

Abans d'entrar més en concret en la situació entorn de 1909 he de fer un advertiment: dono per coneguts els fets i les actituds principals davant la Setmana Tràgica i l'esquema i els termes en els quals se'n discuteixen les causes i el significat.

Instàncies i grups anarquistes a Barcelona els anys 1906 a 1909

Un primer nucli important venia, per dir-ho així, d'abans però, després d'haver dominat l'escenari barceloní durant un temps, havia de perdre la batalla, justament a l'entorn de Solidaritat Obrera i la situació de 1909. Em refereixo al grup que assegurava la sortida d'*El Productor* (1901-1906) —a continuació, *El Rebelde* (1907-1908)—,² i d'altres publicacions culturals, i que encapçalaven Joan Baptista Esteve i Teresa Claramunt. Havien estat partidaris de dur els anarquistes als sindicats i s'havien vist acusats de confidències i connivències amb Canalejas. Havien estat a més, per uns anys, el principal referent de

² *El Productor*, recuperant el nom del que primer fou diari i després setmanari de finals dels anys vuitanta del segle anterior, aparegué a Barcelona en una primera època del 6 de juliol de 1901 al 8 de febrer de 1902 (la repressió legal forçà, com era usual, una publicació sincopada: del 29 de novembre de 1902 al 13 d'agost de 1904 i del 15 d'abril de 1905 al 19 d'abril de 1906). Els seus impulsors —la parella Bonafulla-Claramunt— aconseguiren, inicialment, una nòmina de col·laboradors àmplia i reconeguda: Anselmo Lorenzo, José Lopez Montenegro, Ricardo Mella, Josep Prat, Vicente García, Antonio Cruz, Maria Trull, etc. En la darrera època les firmes més freqüents foren les de José Machargo, Llorenç Pahissa i Francisco Rodríguez (Sevilla). La revista canvià el 12 d'octubre de 1907 a *El Rebelde. Periódico anarquista*, publicada també a Barcelona fins a l'11 de juliol de 1908, ara ja immers el grup en una guerra oberta amb la gent de *Tierra y Libertad*. A *El Rebelde*, els col·laboradors més regulars foren Ignacio Arrieta (Madrid), Miquel Martínez, J. S. Duque i José M. Blázquez de Pedro, entre d'altres.

l'anarquisme barceloní obert a l'agitació espanyola, amb un paper fonamental en relació amb la vaga general de 1902 i la discussió de la teoria de la vaga general. Havien xocat per una banda amb els Urales de Madrid (*La Revista Blanca* i *Tierra y Libertad*), però també, després, a Barcelona, amb Tomás Herreros, que havia acceptat paradoxalment alguna col·laboració amb els republicans a través de la Lliga de Drets de l'Home, per exemple el 1905. Es trobarien molt incòmodes davant el moviment i el creixement sindicalista de Solidaritat Obrera. I, de fet, serien superats pel nou anarcosindicalisme i sindicalisme revolucionari, que, bé que malament, avançà de 1906 a 1909 cap a la CNT.

En tot cas, els anys 1905 a 1908 el grup fou capaç de mantenir unes revistes intel·lectuals d'interès. Primer fou *Buena Semilla. Revista de Crítica Social y Letras* (Barcelona, del 15 de juliol de 1905 al 15 de juliol de 1906), que passà a dir-se posteriorment *El Productor Literario* (Barcelona, del 24 de febrer de 1906 al 12 de gener de 1907) i, finalment, *Páginas Libres* (Barcelona, del 15 d'abril de 1907 al 30 de gener de 1908). A part de Teresa Claramunt i el propi Esteve (sempre amb el pseudònim de *Leopoldo Bonafulla*), reuniren col·laboracions de *Claudio Jóvenes*, Jean-Marie Guyau, J. Comas Costa, J. Pasarell, Jaume Brossa, A. López Rodrigo, F. Domínguez Pérez, Joaquim Coca, *Abumano Precursor*, etc. Com podem veure, era una clara manifestació dels molts ponts existents en aquell inici de segle entre l'anarquisme i la intel·lectualitat rebel modernista de matriu republicana.

La segona instància important era el famós grup 4 de Mayo, que aconseguí fer-se amb la direcció de *Tierra y Libertad* i actuà com a garant d'una certa ortodòxia que, ara sí, s'inclinaria envers el sindicalisme. Reconeixia el fracàs del terrorisme i dels grups aïllats i manifestava certa reticència davant les conspiracions republicanes. El problema és que aquí el grup era molt heterogeni i caldria recórrer a algun estudi específic que no existeix. Hauríem de conèixer amb més detall quines eren les relacions entre Josep Prat i Tomás Herreros, o com es produí l'acollida de gent com Antonio Loredó, futur home important de la reconstrucció de la CNT els anys 1914 i 1915, així com establir fins a quin punt Anselmo Lorenzo n'exercia la tutela. Caldria recordar que la capçalera havia estat recuperada per Federico Urales a Madrid, el 1902, per tal de comptar amb un periòdic d'agitació que vingués a continuar la tasca, tot ampliant-ne l'abast, del *Suplemento de La Revista Blanca*. Urales no pogué mantenir-ne molt de temps la direcció i el control i el periòdic passà a mans, encara a Madrid, d'Abelardo Saavedra i Francisco G. Sola. En la nova etapa,

la de *Tierra y Libertad. Semanal Libertario Ilustrado* (Madrid, del 2 de setembre al 23 de novembre de 1904 i del 15 de desembre de 1904 al 30 d'agost de 1906), les col·laboracions més regulars foren les de Rafael Urbano, Llorenç Pahissa, J. Rodríguez Romero, Tomás Herreros, Francisco Miranda, Fernando Soler, Charles Malato, Francisco Rey, Bruno Ibáñez, etc., amb el recurs també regular a textos genèrics i literaris d'Elisée Reclus o el mateix Federico Urales.

Sembla que fou l'octubre de 1906 quan es constituí formalment el grup 4 de Mayo, que en principi reunia persones tant de Madrid com Barcelona i que tenia com un dels seus primers objectius retornar a la capital catalana la publicació de *Tierra y Libertad*, com així es feu, i de forma ja definitiva, fins al 1939 (s'hi havia publicat del 15 de novembre de 1906 al 30 de juliol de 1908). Aquí, la coincidència de persones amb els principals promotors del Centre d'Estudis Socials generaria un cert desdibuixament del grup com a tal i, en tot cas, la identificació, potser abusiva, entre el periòdic, el centre i el grup. D'altra banda, els col·laboradors més assidus semblen haver estat Charles Malato, Tarrida del Màrmol, Francisco Miranda, Antonia Maymon, etc. Amb alguna relació amb aquest nucli, cal comptar també amb la *Tramontana. Sociología. Interessos populars. Arts y Lletres*, apareguda l'1 d'agost de 1907, que recuperà la capçalera ja mítica que havia mantingut Lluçà i Pujals el segle XIX i que fou una bona manifestació de l'anarquisme procliu al sindicalisme de Solidaritat Obrera. Els primers set números sortiren en català, però el darrer, el vuitè, del 3 d'octubre de 1907, amb canvi de director i davant la crisi econòmica, en castellà. La seu de *Tramontana* era al carrer de Tallers 16, 2n pis, al mateix lloc on hi havia la redacció de *Tierra y Libertad*. Entre els redactors i col·laboradors habituals d'aquella *Tramontana* hi havia Josep Grau, el poeta Joan Usón (*Joanonus*), Enric Pujol i Albert Masferrer.³

El panorama de les instàncies anarquistes barcelonines no acabava aquí. Calia comptar també amb altres dos nuclis, potser més minoritaris: d'una banda, Salut i Força, abocat a les novetats ideològiques neomalthusianes i a l'anarquisme individualista que venien de França, dinamitzats fonamentalment per Luis Bulfi;⁴ de l'altra, l'anarquisme més catalanitzat i lligat al modernisme

plebeu i a la generació de *L'Avenç* i de *Juventut*: amb dos noms claus, no sols Felip Cortiella i *L'Avenir*, sinó, molt més encara, Josep Mas Gomery, un lampista que intervindrà en el moviment de Solidaritat Obrera i que intentarà establir alguna mena de pont i col·laboració amb l'esquerra de tradició federal catalana. Com a òrgans de premsa comptaren amb *Progrés* (Barcelona, de l'1 de març al 18 de novembre de 1905) i *Avenir, Publicació setmanal de nous horitzons de perfecció* (Barcelona, del 4 de març al 5 d'abril de 1905), aquest, com he dit, sota la direcció de Felip Cortiella i amb les firmes de Jaume Bausà, *Claudio Jóvenes*, el mateix Josep Mas-Gomeri, etc.

Un altre nucli especialment influent sobre el qual ens hem d'aturar en relació amb els fets de la Setmana Tràgica era el ferrerista, l'anarquisme especialment relacionat amb les activitats de Francesc Ferrer i Guàrdia. Constituï allò que ara se'n diu *un grup transversal*. Un dels seus membres més destacats fou, per començar, Miguel Villalobos Moreno (o *Constant Leroy*), en realitat José Antonio Sánchez González, nascut a Cartagena, que havia actuat ja com a mestre racionalista en una població minera murciana i que havia recalat a Barcelona amb l'ajut de Ferrer i Guàrdia, qui el col·locà en una de les escoles modernes de la ciutat. Villalobos Moreno mantindria una vida personal i política força confusa: va ser confident almenys durant el seu exili a París l'estiu de 1909, per acabar sent l'autor, el 1913, d'unes «confessions» sobre «els secrets de l'anarquisme» que volien ratificar la versió maurista sobre la implicació de Ferrer i Guàrdia en els fets de la Setmana Tràgica.⁵

³ José Antonio Sánchez González s'havia casat el 1906, a Cartagena, amb Isabel Sánchez. Exiliat arran dels fets de juliol de 1909, es casà de nou a París un any després. Fou denunciat llavors per bigàmia per la segona esposa, separada també d'ell al poc temps. Segons *El Progreso*, José Antonio Sánchez canvià de nom a Miguel Villalobos Moreno després d'adquirir la documentació d'un individu natural d'Albuñol (Granada). Sembla que les seves activitats a Múrcia i Cartagena l'obligaren al canvi de nom, així com a marxar a Barcelona. Aquí es col·locà com a professor en una de les escoles racionalistes de Ferrer, amb qui mantenia correspondència (CUADRAT, *Socialismo y anarquismo...*, pàg. 201, nota 105 bis). El pròleg d'E. Guardiola Cardellac al llibre de Leroy (Constant LEROY, *Los secretos del anarquismo*, Mèxic D. F., Librería Renacimiento, 1913), datat el juliol, aporta diverses dades personals sobre l'autor: nascut a Cartagena, estudià a l'Institut de Múrcia el batxillerat. Passà després a residir a Llano del Beal, poblet miner murcià. Amic d'un company de batxillerat, ingressà en una societat republicana federal, que el nomenà professor de l'escola. El contacte amb els miners el consciencià i l'inicià en les lectures teòriques anarquistes (Élisée Reclus, Piotr Kropotkin). Potser hagués arribat a ser un apòstol i un

³ Xavier CUADRAT, *Socialismo y anarquismo en Cataluña (1899-1911). Los orígenes de la CNT*, Madrid, Revista de Trabajo, 1976, pàg. 188-191.

⁴ Tot allò que estudià l'interessant llibre d'Eduard MASJUAN, *La ecología humana en el anarquismo ibérico. Urbanismo «orgánico» o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social*, Barcelona, Icaria, 2000.

Una altra figura clau fou José Rodríguez Romero, un tipògraf procedent també de Múrcia. Havia participat en la campanya de propaganda per Andalusia organitzada per *Tierra y Libertad* el 1903. Marxà després a Barcelona i prengué part en tot el moviment per a la construcció de Solidaritat Obrera, en nom de la Societat de l'Art d'Imprimir. En fou un dels propagandistes i sembla que cobrà diners de Ferrer. Els dies 23 i 24 de juliol de 1909 formarà part del famós comitè reduït de vaga, al costat de Villalobos Moreno i Fabra Ribas.

Altres membres coneguts foren Josep Casasola, també mestre racionalista, i l'obrer Jaume Bisbe, pintor anarquista que mantindrà inicialment la secretaria de Solidaritat Obrera els anys 1907 i 1908, després de la marxa del fuster Antoni Colomé a València. Finalment, si hem de fer cas a *Leroy*, també formaren part molt activa del grup Juan Robles, un altre «professor», així com el carreter

màrtir com Miguel de Rusiñol (sic, pàg. 9). Entrà en contacte llavors amb Ferrer, des de la seva feina com a professor racionalista. Quan estigué en perill, assetjat pel cap de la guàrdia civil del poble en temps de vagues minaires, partí cap a Barcelona, cridat per Ferrer. Allí freqüenta anarquistes coneguts i teòrics, com Anselmo Lorenzo. Però el proloquista ens informa que, també, de concessió en concessió a les idees, Leroy anà pel pendent de l'anarquisme d'acció «sabiamente catequizado por Ferrer, Francisco Cardenal y otros notables de la secta» (pàg. 9). Intervingué en els fets de la coneguda com a *revolución de julio de 1909*, essent un dels tres que signaren com a membres del Comitè de Vaga General (els altres dos serien Fabra Ribas i Rodríguez Romero). Perseguit, hagué de fugir primer a França i després a Anglaterra i, si bé va conèixer alguns homes de ciència com Kropotkin, també entrà en contacte amb «Charles Malato, Enrique Malatesta, Lorenzo Portet, Gustavo Hervé y otros forjadores de complots criminales» (pàg. 10). En la teoria, *Leroy* admetia l'atemptat personal però, arribat el moment, s'escandalitzà (fou una «repugnància instintiva») veient com els prohoms de la secta, «entre sorbo y sorbo de café», decidien la vida d'un home innocent. Aquells homes, a més, mai arriscaven la vida pròpia. Va sentir fàstic, deia en Guardiola sobre *Leroy*, no de les doctrines, sinó dels homes que les han trastornat per satisfer instints criminals covards i per viure d'esquena al pròxim. El repartiment de l'herència de Ferrer acabà per demostrar-li l'egoisme i l'afany de lucre que guiaven als directors intel·lectuals del terrorisme. Allò fou una «merienda de negros». Finalment, es decidí i pocs mesos després, per reparar part del mal que havia fet, publicà una sèrie d'articles, amb el títol general de «Campana Humanitaria», en *El Correo Español*. Guardiola acabava el seu pròleg afirmant que el llibre que veia la llum completava aquell primer relat i que l'autor havia pogut, entremig, recopilar una major base documental. En el text, *Leroy* aporta alguns detalls concrets autobiogràfics, en especial, després d'explicar que a mitjan 1903 (dos anys després de l'obertura de l'Escola Moderna a Barcelona, diu) un grup d'idees avançades, residents a La Unión (Múrcia) projectà (amb la seva participació) una escola racionalista. Van escriure a Ferrer i van rebre una carta-programa (que el llibre reproduïx: pàg. 105-107).

Enric Ferrer, o el conegut membre del ram de l'aigua del tèxtil Josep Grau i Guàrdia, segurament el mateix que havia col·laborat a *Tramontana* el 1907.

Finalment, cal comptar amb Anselmo Lorenzo, en aquells moments lligat al ferrerisme, per més que es tractà d'un cas especial, sens dubte, que ens obliga a endinsar-nos en la complexitat de la influència i presència de Ferrer i Guàrdia en l'esquerra lliurepensadora i àcrata al llarg de la primera dècada del segle xx a Barcelona. Cal tenir en compte que, abans del març de 1908, al mateix temps que es legalitzava la CRT Solidaritat Obrera i es fundava l'empresa Publicaciones de la Escuela Moderna, amb local al carrer de les Corts, enfront de la Universitat, mantingué alguns ponts notoris amb els lerrouixistes. Nomenà administrador de les Noves Publicacions a Joan Colominas Maseras, casat feia poc amb Ángeles Villafranca, la germana de Soledad qui, com és ben conegut, era llavors la companya de Ferrer. Colomines presidia les Joventuts Radicals de la Casa del Poble. El lligam s'enfortí quan el nou director de les Escoles de la Casa del Poble passà a ser Manuel Jiménez Moya (que dirigia l'òrgan d'aquelles joventuts, *El Descamisado*). Pierre (Domingo Gaspar Matas) —segons aclareix la *Causa*⁶ un dels oradors més actius dels «jóvenes bárbaros»— també rebia, segons sembla, diners de Ferrer.⁷

El paper de Ferrer envers l'anarquisme sempre fou peculiar. De fet, mai abandonà les seves arrels zorrillistes. La seva conversió anarquista, que segurament fou sincera, fou feta sobretot des del revolucionarisme i el lliurepensament. I la seva defensa i ajut al sindicalisme sembla haver estat molt conspiratòria i revolucionària, molt instrumental.

La panoràmica dels nuclis anarquistes més actius i influents a Barcelona restaria molt incompleta si no tinguéssim en compte paral·lelament les diverses instàncies d'agrupament general anarquista de la ciutat i, molt en especial, el conegut com a *Centre d'Estudis Socials*. L'abril de 1904 hom constituí a Barcelona un Centre Obrer d'Estudis Socials (també denominat *Centro de Estudios Sociales*). La seva primera crida es feu pública el 10 d'abril a través d'*El Productor* del 16 d'abril de 1904. Aviat esdevingué —i ho fou fins al 1908— la

⁶ DIVERSOS AUTORS, *Causa contra Trinidad Alted Fornet, Emiliano Iglesias, Luis Zurdo de Olivares y Juana Ardiaca Mas: Por el delito de rebelión militar*, Madrid, Sucesores de J. A. García, 1911, pàg. 543.

⁷ LEROY, *Los secretos del...*, pàg. 241-243.

principal seu de l'anarquisme barceloní.⁸ El 17 d'abril se'n celebrà la primera reunió, sota la presidència de Mariano Castellote, durant la qual se'n va aprovar el reglament, es va llegir la relació dels 84 inscrits i es va nomenar una comissió per als treballs preliminars.⁹ La quota fixada fou d'una pesseta al mes. Les primeres reunions es feren al local social dels empleats de l'Anònima de Tramvies, al primer pis del carrer de la Riereta, 37, però el pelegrinatge de seus fou constant.

Al capdavant del Centre Social hi hagué un grup d'homes que marcaven l'ortodòxia de l'anarquisme barceloní del moment. Entre d'altres, si els ordeneu per edat: Francisco Cardenal Ugarte (Ágreda, Sòria, 1858-1926), un mestre racionalista que durant uns anys fou l'anarquista més vegades vigilant i detingut de la ciutat; havia estat empresonat arran de l'atemptat del carrer dels Canvis Nous el 1896 i expulsat d'Espanya i es va veure obligat a viure llargues temporades a l'estranger;¹⁰ Mariano Castellote Targa (El Villar - Villar del Arzobispo, 1858), paleta, militant activíssim a Barcelona en les dècades de 1890 a 1910; no va ser implicat en els fets de la Setmana Tràgica perquè ja era a la presó, però, encara el 1910, fou processat per la col·locació al maig de diversos explosius a Barcelona; Tomás Herreros Miguel (Logronyo, 1866 - Barcelona, 1937), tipògraf, president de la Lliga de Defensa dels Drets e l'Home (1905), membre del grup 4 de Mayo (1906) i director dels periòdics del Centre d'Estudis Socials i de *Tierra y Libertad*, que va intervenir molt a Solidaritat Obrera i en els primers temps de la CNT i s'enfrontà molt amb el lerrouisme. Herreros fou potser l'anarquista barceloní de trajectòria més llarga i influència més continuada. Al llarg de la seva vida, la seva casa del carrer de la Cadena, la seva taula del Café Teatro Circo Español, la seva impremta a la Ronda de Sant Pau i finalment la seva parada de llibres al mercat de les Drassanes foren focus permanents de tertúlia i agitació anarquista; Francisco Miranda Concha (Madrid, 1869), enquadernador i antic moliner. Era fill de la dona d'Anselmo Lorenzo. Presidí el Comitè Antimilitarista, implicat en molts processos, com el de les bombes del Coll (1905), en el qual fou absolt.

⁸ Segueixo aquí Antoni DALMAU, *El cas Rull. Viure del terror a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)*, Barcelona, Columna, 2008, pàg. 73 i seg.

⁹ *La Ilustración Obrera*, 10 (abril 1904).

¹⁰ Va sofrir moltes condemnes. Hi ha una biografia mecanografiada feta pel seu amic Hermós Plaja que l'anomena *Crist modern*, com a home de bona família, sentimental i romàntic. Es conserva a la Biblioteca Pública Arús, de Barcelona.

Miranda va participar a la CNT, i el 1921 va romandre dos anys a la presó arran de l'assassinat d'Eduardo Dato; Enric Pujol i Ambrós (o Amorós) (Barcelona, 1868), jornalero, president del Centre Obrer d'Estudis Socials el 1907; va ser el principal defensor de la teoria que assenyalava els dirigents de Solidaritat Catalana com als autèntics inspiradors de les malifetes de Joan Rull; processat diverses vegades, i testimoni —com la major part dels ressenyats aquí— contra Rull el 1908, va acabar ingressant al partit radical lerrouista el 1908 i fou un dels dirigents que més s'implicà en els fets de la Setmana Tràgica; finalment, recordem aquí el més jove, Joan Basons (o Bassons) i Sells (Barcelona, 1874), paleta, de la direcció de la Federació Regional de Solidaritat Obrera, que havia ja intervingut en la vaga de 1902, presidí el Centre el 1904 i, més endavant, el 1906, formà part del grup 4 de Mayo; director de periòdics com *Espartaco* (1904) i *Tierra y Libertad* (1906).

Els presidents del Centre foren, successivament, Manuel Galdón, Joan Basons, Josep Arbós, Francisco Cardenal, Josep Palau, Vicenç Jordana i Enric Pujol. Tomás Herreros, sens dubte el publicista i orador més important del Centre, detingut sovint arran de delictes d'impremta, en fou el secretari al llarg de 1904. L'11 de novembre de 1904 el grup va publicar el setmanari *Espartaco. Defensor del Ideal Anarquista*. Suspès al cap d'un mes, el 16 de desembre el succeí *El Mismo*, que aconseguí publicar fins a set números. Suspès igualment pel governador, s'intentà continuar amb *El Nuevo Espartaco*, que va publicar quatre números i fou suspès també a principis de març de 1905. Intentaren llavors treure-ho a Bilbao, però tampoc allí pogué consolidar-se. A la fi, els homes del Centre d'Estudis Socials hagueren de recórrer al quinzenal *Anarquía* (1906) i, més en general, a *El Productor* (1905-1906), *Tierra y Libertad* en la seva etapa barcelonina (1906-1908) i *Tramontana* (1907).

El Centre, a començaments de 1906, després de les suspensions i persecucions de 1905, aconseguí una nova etapa d'estabilitat. Ara però els problemes arribaren pel costat de la supeditació que semblava inevitable de molts anarquistes a l'estratègia lerrouista. Un terreny de col·laboració fou el de la Lliga o Junta de Defensa dels Drets de l'Home constituïda el juny de 1905 (que Bonafulla i *El Productor* criticaran força). Ara bé, si alguns, davant la creixent propa-

ganda lerroxista, es refugiaren en l'ortodòxia, com Tomás Herreros,¹¹ d'altres hi col·laborarien primer de forma intermitent, per acabar inscrivint-se en els rengles republicans, com Ignasi Clarià, Llorenç Pahissa, Enric Pujol, Joaquim Coca, Josep Arbós, etc. Pujol, des de la presidència el 1907, arrossegà, ni que fos conjunturalment, el mateix Centre d'Estudis Socials a l'òrbita del lerroxisme.

La suspensió de les garanties a les províncies de Barcelona i Girona a començaments de 1908, el 2 de gener, semblen haver provocat la definitiva mort del Centre. La seu fou escorcollada i l'entitat suspesa pel governador Ossorio el 3 de gener. Malgrat que posteriorment es reprendrien les garanties, el Centre d'Estudis Socials ja no tornaria a funcionar. El darrer rastre que ha trobat Dalmau és sols nominal: un comunicat que signava al costat de *Tierra y Libertad* i *Tramontana*, de començaments de febrer de 1908, tot fent una crida a la premsa liberal del país per denunciar les arbitrietats governatives a Barcelona. En tot cas, per explicar-ne la desaparició Dalmau hi veu la nova importància de Solidaritat Obrera i el paper a la mateixa de Tomás Herreros.¹² No m'hi vull estendre aquí, però és important subratllar que aquell Centre d'Estudis Socials tingué una continuïtat a través de l'Ateneu Sindicalista, que s'inauguraria als locals de Solidaritat Obrera el 3 de juliol de 1909. El canvi de nom no era cap anècdota, sinó tota una declaració de principis. S'hi aplegà, inicialment, la plana major de Solidaritat Obrera, amb Anselmo Lorenzo, Rodríguez Romero, però també Josep Negre i Antoni Fabra Ribas. Aviat havia també d'arribar Antonio Loredó, i l'Ateneu constituïria sens dubte un dels principals nuclis impulsors de la nova CNT.

Els publicistes i propagandistes anarquistes el juliol de 1909. Existí l'anarquisme de barricada? Anarquistes o anarcosindicalistes?

És paradoxal i molt significatiu: l'agitació que duu en concret als fets de la Setmana Tràgica parteix fonamentalment de la campanya dels radicals i dels socialistes. Els anarquistes s'hi sumen i l'usen des d'una tradició que mai han

¹¹ Tomás HERREROS, *Lerroux: tal cual es. Historia de una infamia relatada por el mismo obrero que ha sido víctima de ella*, Barcelona, Tipografía El Anuario de la Exportación, 1907.

¹² DALMAU, *El cas Rull...*, pàg. 76-80. També Joan B. CULLA, *El republicanisme lerroxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, 1986, pàg. 90.

abandonat, la de l'antimilitarisme. Però no en són, a Barcelona, ni els promotors ni els principals organitzadors de l'agitació prèvia. Potser és indicatiu, indirecte, de la implicació amb Solidaritat Obrera i l'esforç sindicalista, en un moment que ja l'anarquisme estava deixant enrere tant la referència lerroxista com la ferrerista. En aquest punt, crec que el progressiu pes d'un anarquisme que ja havia fet majoritàriament l'opció sindicalista, i per tant anarcosindicalista, ajuda a entendre la situació.

Això no vol dir que no hi hagués una implicació posterior de militants en els fets, fins i tot majoritària, amb alguns exemples notoris de processos en relació amb les barricades, i amb d'altres de persones que aconseguïren d'escapar i farien cap després a París, com fou el cas de l'enquadernador Josep Ginés Perea o dels coneguts germans Aragó, etc. Pel seu costat, la implicació, potser diferenciada, de Miguel Villalobos Moreno i de José Rodríguez Romero sembla que estigué darrera del discurs «revolucionari» en aquells moments, amb plans impossibles de mobilització de petits artefactes en camions o amb intents, que es produïren, d'assalt a casernes i quarters, municipals, dels Voluntaris de la Llibertat o fins i tot militars.

Sigui com sigui, potser és ben revelador que els principals judicis foren els que afectaren Ferrer i Guàrdia, sens dubte la persona a la qual volgueren fer pagar tots els mals de la revolució, l'agitació lliurepensadora i l'educació laica, juntament amb alguns dels dirigents del Partit Republicà Radical. No pas els anarquistes. La qual cosa òbviament no vol dir que no patissin la repressió: són coneguts els estranyaments (Terol, Osca, etc.), i les expulsions. Es calcula que uns dos o tres mil anaren a parar al sud de França com a refugiats. Sense comptar, és clar, amb les detencions i els empresonaments del primer moment o els afusellaments dels acusats de profanar mògies (com el cas flagrant del carboner deficient mental Ramon Clemente i la resta).

Els anarquistes segons el procés a Ferrer i Guàrdia i la causa pel delictes de rebel·lió militar

No és senzill conèixer i esquematitzar el conjunt de processos judicials que afectaren els anarquistes i en general les nombroses persones detingudes i acusades en relació amb els fets de la Setmana Tràgica. Les investigacions

judicials s'iniciaren el 29 de juliol i aviat es dividiren en dos blocs. Hom atribuï als tribunals civils els saquejos, pillatges, incendis i atacs als béns del clero, etc. S'acusà de delictes de rebel·lió i sedició, i per tant sota la jurisdicció militar, els implicats en l'ús d'armes, la construcció de barricades, els atemptats als serveis públics i els enfrontaments amb l'exèrcit i les forces armades. Segons les dades oficials, els tribunals militars procediren contra 1.725 persones, incloses en 739 causes, entre l'1 d'agost i el 19 de maig de 1910 (de les quals 214 no pogueren ser detingudes). Hi hagué 469 sobreseïments i en altres 584 casos arribà finalment l'absolució.

Els militars foren tanmateix durs. Dictaren 17 penes de mort (se n'executaren cinc, inclosa la de Ferrer i Guàrdia) i 59 cadenes perpètuas, a part d'altres de menors. És molt més difícil obtenir dades en relació amb la jurisdicció civil, per més que, com ja he dit, la major part dels acusats d'haver intervingut en les cremes d'edificis i béns eclesiàstics hi estaven inclosos. Per aquest costat, se sap que fins a l'abril de 1910 havien estat posades en llibertat 1.967 persones. També cal tenir en compte que la majoria de causes referides als incendis se substantivaren al llarg de desembre de 1909 i van ser vistes, segons obligava la llei, per jurats populars, que absolgueren la pràctica totalitat dels implicats.

Els principals advocats defensors foren els radicals Emiliano Iglesias, Rafael Guerra del Río i Josep Ulled. Si intentem una quantificació global, ni que sigui aproximada, hauríem de parlar segurament d'unes tres mil cinc-cents persones implicades en els diversos processos. Sols el mes d'agost de 1909 hom empresonà 990 individus, posats inicialment a disposició dels tribunals militars. A part d'alguns casos concrets als quals ens referirem a continuació, el governador civil, Evaristo Crespo Azorín, comunicà el 6 d'agost de 1909 que uns dos-cents anarquistes (sic) serien expulsats de Barcelona i haurien de fixar la seva residència almenys a 300 km de la capital catalana. També es digué que havien fugit a França uns dos mil individus (potser, en una part significativa, per evitar la incorporació a files).

En un principi, el capità general, el tinent general Luis de Santiago, ordenà l'obertura d'un procés específic per esbrinar quins foren els instigadors i els responsables dels fets. Se n'encarregà el comandant Vicente Llivina.¹³ Poste-

¹³ Vicente Llivina Fernández era el comandant de la zona de reclutament i reserva de Barcelona, núm. 27. La seva instrucció intentà demostrar que la crema de convents i la rebel·lió militar

riorment, hi hagué encara un altre desglossament, dictat també pel mateix De Santiago, per tal d'individualitzar la causa contra Francesc Ferrer i Guàrdia, ja capturat, a partir del 3 de setembre de 1909, amb el comandant d'infanteria Valerio Raso com a instructor.

En aquest conjunt d'instruccions la presència d'anarquistes coneguts fou reduïda. Per un costat, volgueren culpabilitzar com a promotors set persones força conegudes i en cap cas es pogué demostrar res. D'una banda, citaren Francisco Miranda i Jaume Aragó, que havien fugit, i que alguns consideraven els principals promotors de la conversió de la vaga de protesta contra la guerra en revolta al carrer. Se'ls veié molt actius el dilluns dia 26 de juliol pel matí per la Rambla de Barcelona, intentant organitzar l'assalt a una comissaria; després, s'amagaren i aconseguiren fugir a França. Entre els detinguts sí que figuraren Frederic Arnall, Mariano Castellote, Francisco Cardenal i Tomás Herreros. Arnall, sabater, hauria intervingut en la reunió clandestina del divendres 23 de juliol de Solidaritat Obrera en la qual es nomenà el comitè de vaga, i fou detingut el dissabte, acusat d'haver encapçalat un nombrós grup de revoltats a la plaça de l'Àngel.¹⁴ Com sabem, Cardenal, Castellote i el mateix Herreros eren

formaven part d'un mateix moviment i no eren dues accions independents. Vegeu Antoni DALMAU, *Set dies de fúria*, Barcelona, Columna, 2009, pàg. 129.

¹⁴ Sabem alguna cosa sobre Frederic Arnall, en general força ignorat. A *Causa contra Trinidad...*, pàg. 107-109, es reproduïx la indagatòria contra el processat. Era de Peralada (Alt Empordà) i tenia 25 anys. Vivia a Barcelona, al carrer de Sant Pau 85, 3er 2a; era solter, sabater d'ofici i sabia llegir i escriure. No havia estat processat abans, però sí detingut. La descripció oficial el considerava «de estatura mediana, color sano, ojos pardos, pelo castaño, cejas al pelo, nariz regular, boca regular, barba poblada; señas particulares: cojo de la pierna derecha». Afirmà professar «idees àcrates». L'havien detingut el dissabte per la nit quan estava sopant en una casa de menjars que es deia *Ca l'avi*, del carrer d'Espalter. Declarà que el diumenge i el dilluns estigué al Centre de Solidaritat Obrera (carrer Nou de Sant Francesc, 7 principal) i que als vespres, a partir de les nou era a casa seva. Que la resta de dies sortia cap a les deu del matí, fent temps per anar a dinar a la casa de menjars i que les tardes, si no hi havia trets, feia un tomb per la Rambla, el Paral·lel i tornava a casa quan «se armaba el tiroteo». Així, fins al dissabte quan el detingueren. No sabia res sobre quins haguessin pogut estar els promotors. Acceptà haver estat el dilluns al matí a la plaça de l'Àngel i per la Reforma, però negà haver acabat cap grup de cents homes, com un testimoni havia afirmat. Era soci de la Societat de Sabaters i membre de Solidaritat Obrera, però negà haver estat en cap reunió per discutir la vaga general, ja que, deia, la convocada per al divendres 23 fou suspesa pel governador civil. A més, ell no era cap delegat de cap societat. Arnall, posteriorment, destacà com a sindicalista de la nova CNT i fou detingut i empresonat el setembre de 1911 acusat de formar part del comitè revolucionari per a la vaga

uns anarquistes molt coneguts a Barcelona i davant qualsevol contingència la policia els agafava. Ara bé, en aquest cas, en ser detinguts el matí del dilluns dia 26 sols els pogueren acusar d'haver agitat i cridat al carrer, sense poder «dilucidar» si, com algun inspector de policia deia, s'havien confabulat el diumenge dia 25 en una reunió clandestina «para excitar las masas a la rebelión». Finalment, passarien a la jurisdicció ordinària (el 9 de novembre de 1909) i resultaren absolts.

Un cas especial fou el del tipògraf, també anarquista, Trinidad de la Torre Dehesa, nascut a Terol el 1879, detingut poc abans de les 8 del matí del mateix dilluns 26 quan intentava assaltar la comissaria del carrer Nou, segons sembla per alliberar una dona que havia estat detinguda. De la Torre no arribaria finalment a ser processat.

Si volem completar aquesta relació, hem d'afegir uns pocs noms més: en els folis 23 a 25 de la diligència duta a terme per Francisco Díaz el 26 de novembre sembla que constaven els antecedents dels «anarquistes Cardenal, Gil, Herreros, Palau, Garcia, Àguila, De la Torre, Pérez, Ventura, Salvat, Caballol y Pena».¹⁵ Cal tenir en compte, encara, a Josep Ginés Perea, un enquadernador, membre de la direcció de Solidaritat Obrera, que intentà assaltar el quarter dels Voluntaris de la Llibertat. En qualsevol cas, no sembla que la plana major de l'anarquisme barceloní del moment —empresonat o fugit— tingués gaire paper en les converses i negociacions amb els polítics d'aquells dies, com sí que el van tenir els socialistes Fabra Ribas i Badia Matamala o, en una altra direcció, els ferreristes Villalobos Moreno i Rodríguez Moreno, com veurem a continuació.

En relació amb els fets de fora de Barcelona, la implicació dels anarquistes fou potser més notòria, almenys en termes proporcionals, encara que tampoc majoritària si hem de jutjar per les indagacions dels militars. Els principals encausats foren Santiago Alorda i Timoteo del Usón, de Monistrol, que encapçalaren un grup d'uns quaranta homes que van interrompre el nus ferroviari de

general que llavors es convocà. La darrera informació que tinc el situa també com a dirigent de la CNT de nou empresonat i implicat en el conflicte de l'art fabril del 1913 (fou alliberat el setembre de 1913).

¹⁵ *Causa contra Trinidad...*, pàg. 31. No és fàcil identificar del tot els noms aquí relacionats, fora dels ja coneguts.

Sant Vicenç de Castellet el dia 30 de juliol, després de destruir rails, incendiar 29 vagons i abatre els pals dels telègrafs. Del Usón fou condemnat a cadena perpètua i Alorda fugí a França i formà part com a vicepresident del Comitè per a la Defensa dels Espanyols Expatriats. A Sabadell hom acusà com a organitzadors i promotors dos anarquistes de trajectòria sindical el fonedor Magí Marcé i Segarra i el sastre i teixidor Rossend Vidal i Bosch.¹⁶ També fou encausat Ramon Rosas i Vilaseca (Súria, 1881 – Perpinyà, 1943), un pagès que passà a treballar a la Colònia Burés (al Bages) i fou acusat de promoure grups armats que van paraitzar les fàbriques de la Bauma, el Borràs i Sant Vicenç de Castellet.

Un cas a part fou el desterrament dels familiars i membres del cercle quotidià de Francesc Ferrer i Guàrdia. Com és sabut, el 19 d'agost de 1909 hom disposà la deportació primer a Alcanyís (al Baix Aragó, a 100 km de Saragossa i a uns 150 km de Terol, amb 8.400 habitants el 1910) i després a Terol de: la dona de Ferrer, Soledad Villafranca i el seu germà José; el germà de Ferrer Josep i la seva dona Maria Fontcuberta; Cristòbal Litrán i Josep Messeguer; Anselmo Lorenzo, la seva dona, Francisca Concha, i les filles d'ambdós Maria i Flora.

Aquests són els principals grups deportats fora de Barcelona i Catalunya que he pogut localitzar:

a) A Cantavieja (al Maestrat terolenc, a uns 90 km de Terol) i després a Alzira (la capital de la Ribera Alta valenciana). Consta una carta signada a Alzira el 28 de setembre de 1909 per Francesc Bernadas, Sebastià Curto, Vicente Jordana, Gabriel Brias, Celestí Magí i Josep Benaiges;

b) els desterrats primer a Alcanyís i després a Terol, signant des de Terol el setembre: José Casasola, Anselmo Lorenzo, Francisca Concha, Mariana Lorenzo, Flora Lorenzo, Mariano Batllori, José Villafranca, José Robles.

c) arribats a Siétamo (a 12 km d'Osca, 725 habitants el 1910), signaren el 10 de setembre Lluís Bertran, Tomàs Codina Gil, Miquel Serra, Jaume Sanromà, Francesc Curto, Joan Bautista Esteve;

¹⁶ Vidal era el president de la Federació Obrera de Sabadell. Aconseguí d'escapar i residí a París i Reims. Posteriorment, com molts, tornà i fou un dels animadors de la CNT. Pel seu costat, Marcé, que havia nascut a Vilanova i la Geltrú el 1880, tingué també una llarga trajectòria militant com a sindicalista. Seria alcalde de Sabadell de 1934 a 1936.

d) els deportats a Puebla de Híjar (Terol, del partit judicial d'Alcanyís, a uns 70 km de Saragossa), amb quatre més que havien estat enviats a Alcubierre, així com els que anaren a parar a Montsó (Osca) i Sant Mateu (Castelló) fugiren «por no tener en ellos [aquells pobles] medios de vivir»;

e) els deportats a Almodóvar (a 18 km d'Osca, amb uns 3.000 habitants el 1910) van fer constar l'ajut que reberen del poble. Signaren el 23 de setembre Josep Grau, Joan Usón, B. Lope, J. Gauchola, R. Arbolí, T. O., A Duch i M. Valls.

f) a Ayerbe (a 28 km d'Osca, anant cap a Pamplona, amb uns 2.500 habitants el 1910), on també obtingueren ajut i comprensió, anaren Heriberto Caba, Magí Argelich, Baldomer Salvans, Magí Fonoll, Abraham Caba, Ricard Blasco, Esteve Bover, Marià Anglès, Camil Oriola, Agustí Casellas i Joaquim Escalera.

g) les dones foren trasladades a Osca (el que calia considerar com un premi). Almenys Teresa Claramunt, Julia Iborra i Maria Villafranca. Teresa cuidava una nena de pocs mesos filla de Villafranca.

Segons Bonafulla,¹⁷ que és qui dona més detalls del conjunt d'aquests allunyaments fora de Catalunya, però dins l'Estat, els «conducidos por cuenta del Estado» foren més de dos-cents. També hi hagué trasllats forçats a altres destins d'alguns anarquistes, sobretot mestres racionalistes, com Constancio Romeo, «ilustrado profesor» d'una escola laica de La Corunya, que fou dut a Lugo, o Samuel Torner, que dirigia una escola similar a València i que hom embarcà cap a Buenos Aires un cop li clausuraren l'escola. José Torralvo, que tornava de Panamá, fou detingut i desterrat, fent cap també al final a Buenos Aires. Un altre cas fou el dels germans Torroella de Portbou, un conduït a Fraga, l'altre, que tenia idees republicanes, a Boltanya. Finalment, els anarquistes Mateo Moscoso i Diego Martínez, de Jérez de la Frontera, van ser conduïts a Màlaga.

¹⁷ Leopoldo BONAFULLA, *La revolución de julio. Barcelona 1909*, Barcelona, Taberner, c. 1910, pàg. 101-113.

L'exili anarquista de 1909 a França. Anarquistes o conspiradors revolucionaris?

En els arxius nacionals francesos hi ha dades a partir de 1886, i amb prou regularitat, sobre l'exili anarquista.¹⁸ Seria prolix entrar en el detall de les conspiracions, les persecucions i la vigilància policial.¹⁹ N'hi ha prou amb assenyalar algunes consideracions que crec rellevants referides de forma més estricta a l'exili anarquista parisenc. Aquest va experimentar, ja en aquesta època del

¹⁸ També s'hi troben alguns indicis anteriors, almenys en relació amb les conspiracions republicanes de 1883-1886, o fins i tot del 1881. En tot cas, els moments clau en el cas de l'exili anarquista són: 1893-1896/1897, pel que fa als atemptats de Barcelona i el procés de Montjuïc; 1900, amb la sèrie d'estranyats després de l'indult per als presos del terrorisme i en plena campanya de «revisions» dels processos «inquisitorials» (el de Montjuïc, el de la Mà Negra, el de Xerès); 1903, amb la primera detenció de Pedro Vallina; finalment, 1905-1906, en relació amb els atemptats contra Alfons XIII, a París al carrer de Rohan, i a Madrid, al carrer Major. En cada un d'aquests moments, els homes dinamitzadors i considerats clau de la mobilització activista anarquista van ser, en aquest ordre: Fernando Tarrida els anys noranta, en una dècada en què es va desenvolupar a París un peculiar i intens entramat amb lliurepensadors, francmaçons, independentistes cubans i revolucionaris republicans ara orbes de la figura de Ruiz Zorrilla; Charles Malato va irrompre amb força quant als intents d'alliberar presos de Montjuïc i en les campanyes revisionistes de principis del nou segle; el 1903 van aparèixer Vallina, i també Lerroux, que s'incorporen al teixit agitador parisenc preexistent, mentre Salmerón i la seva Unió Republicana van continuar practicant l'ambigüitat entre la política parlamentària i la referència a una conspiració revolucionària que no es condemnava; en fi, ja el 1905 i el 1906, de nou, amb la implicació destacada de Pedro Vallina, Nicolás Estévanez i Charles Malato, sense oblidar Lerroux ni l'ombra política i financera bàsica de Francisco Ferrer i Guàrdia. He explicat tot aquest exili amb un cert detall a Pere GABRIEL, «Militantes y activistas bajo control. Federales, socialistas y anarquistas españoles en París, 1868-1914», en Fernando MARTÍNEZ, Jordi CANAL, Encarnación LEMUS, eds., *París, ciudad de acogida. El exilio español durante los siglos XIX y XX*, Madrid, Marcial Pons, 2010, pàg. 159-182.

¹⁹ Encara que no es tracti pròpiament d'un estudi sobre l'exili, el llibre d'Eduardo GONZÁLEZ CALLEJA, *La razón de la fuerza: orden público, subversión y violencia política en la España de la Restauración (1875-1917)*, Madrid, CSIC, 1998, cobreix els mil i un detalls d'aquestes actuacions i conspiracions. D'altra banda, hi ha una bibliografia específica notable sobre aquells complots i les seves repercussions polítiques a Espanya: Teresa ABELLÓ, «El proceso de Montjuïc ante la opinión pública europea», *Estudios de Historia Social*, 40-41 (gener-juny 1987), pàg. 275-289; Teresa ABELLÓ, «El proceso de Montjuïc: la condena internacional al régimen de la Restauración», *Historia Social*, València, 14 (1992), pàg. 47-60; José ÁLVAREZ JUNCO, «Un anarquista español a comienzos del siglo XX: Pedro Vallina en París», *Historia Social*, València, 13 (primavera-estiu 1992), pàg. 23-37, etc.

canvi de segle, una tensió difícil de resoldre entre la voluntat d'aprofundir i estrènyer unes relacions doctrinals i teòriques (és a dir, la voluntat d'inserir l'anarquisme espanyol en els debats i actuacions de l'anarquisme més teòric i cosmopolita) i la impaciència revolucionària que va començar (aquí rau la novetat) a entremesclar-se amb l'atemptat polític d'alta significació simbòlica. En el primer cas, París —amb Jean Grave i també Malato— competia amb Londres —on regnaven tant Kropotkin com Malatesta—. En el segon, l'hegemonia parisenca era prou clara. No són aquestes unes observacions fútils, atès que sovint es tendeix a l'aproximació exclusivament conspiradora i terrorista de l'exili anarquista d'aquells anys i, a més, se li suposa una total homogeneïtat en un ambient en què, segons s'afirma, dominava sense matisos ni fissures la «propaganda pel fet», la qual s'identifica abusivament, d'altra banda, amb l'afirmació de l'atemptat individual.

Ara bé, centrant-me només en la tradició terrorista, l'anarquisme hispà havia experimentat en aquells anys, sota la Restauració, l'evolució següent: atemptat individual venjatiu i nihilisme de represàlies en els primers anys; terrorisme individual abocat a l'atemptat de significació simbòlica (una significació més social que no estrictament política), en casos com els de les bombes al Liceu barceloní (un atac a la burgesia i el seu luxe), contra Martínez Campos (denúncia de l'exèrcit), o l'atemptat del carrer de Canvis Nous (contra el fanatisme religiós), també a Barcelona. Va començar després una nova deriva: l'atemptat que prenia el seu sentit des de la lògica de la conspiració revolucionària antimonàrquica, que és on haurem de situar tant l'atemptat contra Alfons XIII al carrer de Rohan de París, com el llançat, l'any següent, contra el seu casament a Madrid. Aquest atapeït intent d'entrar en la casuística detallada del terrorisme anarquista encara hauria de tenir en compte un altre element molt important: el dels atemptats i les explosions producte del submón en què sovint es trobava l'anarquisme, així com la violència més indiscriminada que hem de relacionar amb les provocacions policials, els confidents i la delinqüència.²⁰

Tota aquesta caracterització és sens dubte bàsica per entendre el que succeirà amb l'exili de 1909. En tot cas, com ja he esmentat, hi ha unes poques

²⁰ Un exemple paradigmàtic fou sens dubte el dels Rull a Barcelona. Vegeu DALMAU, *El cas Rull...*

figures que són clau i constitueixen les grans dinamitzadores de l'exili finisecular anterior a la Setmana Tràgica. Comencem per Charles Malato (Toul, 1857), que era fill d'un sicilià i *communard* estranyat a Nova Caledònia. Va dedicar tota la seva vida a intentar la vertebració de l'anarquisme cosmopolita, es va mantenir sovint disposat a la conspiració revolucionària i, de forma reiterada, va voler encapçalar les relacions entre l'anarquisme italià i l'espanyol. La residència parisenca li permetia somiar amb l'articulació d'un anarquisme llatí obert a Amèrica. La seva intervenció en els assumptes espanyols va ser molt destacada i continuada des dels anys de les bombes barcelonines. Va animar una actuació clandestina a Barcelona el 1898 per alliberar els presos de Montjuïc i per incidir en la crisi cubana de maig, davant l'esclat de la Guerra Hispano-nord-americana. Es tracta d'un fet poc conegut però que va tenir un gran ressò i que, si va fracassar, fou, pel que sembla, per la intervenció dels correus i activitats de Nicolás Estévez. En aquesta acció va haver-hi un especial interès per alliberar Ramon Sempau, un periodista de l'esquerra barcelonina que havia intentat atemptar el 1897 contra Narcís Portas, el torturador de Montjuïc. Malato va mantenir unes intenses relacions amb *l'Intransigent* i Henri Rochefort. Més endavant, es produiria l'atemptat del carrer de Rohan i la creació d'un Comitè Revolucionari Internacional de París, llavors en contacte amb Lerroux i els republicans. També, és clar, amb Ferrer i Guàrdia i els anarquistes ferreristes. La influència espanyola de Malato no va minvar ni el 1909 ni el 1914, sinó que va prosseguir, com deia, al llarg de tota la seva vida, en els anys d'entreguerres a través sobretot de les seves estretes relacions amb la família Urales i el grup de *La Revista Blanca*.

Per la seva banda, un segon gran referent parisenca fou Pedro Vallina (Gualcanal, 1879). Es va refugiar a França l'octubre de 1902, quan encara era estudiant de medicina. Va entrar aviat en contacte amb el Grup d'Estudiants Socialistes Revolucionaris Internacionals de París i amb Malato. Es va proposar intervenir en la dinàmica del moviment a Espanya. Es tractava de dotar d'entitat i eficàcia l'anarquisme més intel·lectual de París en relació amb Espanya. Potser la peculiaritat estava en el fet que Vallina, a més, va voler assegurar i desenvolupar les relacions d'aquest anarquisme amb el món sindical. Així, va impulsar la creació d'un grup anarquista espanyol —comptant amb algun personatge clau d'origen sindical com Jaume Vidal, que aniria posteriorment a Londres— i al mateix temps també va aconseguir la constitució d'una Secció

Diversa de París de la Federació Socialista Revolucionària Espanyola. A més, aprofitant el post dreyfusisme, va mantenir contactes amb els republicans i el món lliurepensador i maçó de la capital francesa. La seva presència a Espanya es fonamentava en les relacions que li assegurava la premsa anarquista, amb *La Revista Blanca* i *Tierra y Libertad* de Federico Urales per un costat i amb *El Rebelde* y Antonio Apolo per l'altre.

Tant Malato com Vallina van estar també directament implicats en els diversos moviments i accions antimilitaristes del moment. És significatiu que en relació amb l'atemptat de l'1 de juny de 1905 arrestaren Pedro Vallina, Fernando Palacios, Jesús Navarro Botella (que era a París des d'octubre de 1904) i Bernard Harvey (un professor de llengües estrangeres, en realitat un químic anglès). Un cinquè membre del grup, fugit, a qui tot el món va considerar l'autor material de l'atemptat, va ser *Alejandro Farràs*, un *camelot* del mercat de l'Oest, dedicat a la bijuteria. A banda d'usar altres noms (per exemple, *Aviñó*), segons alguns testimonis o especulacions de l'època, en realitat el tal Farràs no era altre que Mateu Morral, el qual aconseguiria en part el seu objectiu d'atemptar contra Alfons XIII en llançar una bomba a la calle Mayor de Madrid el dia del seu enllaç amb Victòria Eugenia de Battenberg, el 31 de maig de 1906, mentre passava el seguici. Com és ben sabut, Morral se suïcidaria després de ser amagat per José Nakens durant uns dies. Però, segons d'altres —com hem vist, *Leroy*— Farràs era el ja esmentat Jesús Navarro Botella.²¹

²¹ Segons LEROY, *Los secretos del...*, pàg. 197 i seg., en la preparació de l'atemptat contra el rei Alfons XIII, al carrer de Rohan de París, prengueren part Francesc Ferrer, Alejandro Lerroux, Nicolás Estévanez, Alfredo Naquet, Federic Stackelberg i Charles Malato. Aquest se n'hauria encarregat de reclutar els executors entre els anarquistes d'acció residents a París. En tot cas, seguint les informacions policials franceses, Mateu Roca (Mateu Morral) envià des de Barcelona dos paquets a través l'Agència Soler i consignats a Caussannel de París (eren cascs per fer bombes). Caussannel era un sabater italià, el marit de la cuinera que Malato tenia a casa. Aquell i Pedro Vallina enterraren els cascs rebuts als boscos de Clamart. Pocs dies abans de l'arribada d'Alfons XIII la policia va detenir Malato, Caussannel, Harvey i Vallina. Buscaven també un altre, dit Farràs, que escapà. Segons Leroy, *Farràs* es deia en realitat Jesús Navarro Botella, i fou qui tirà les dues bombes. Era un jove nascut a Torrevella (Alacant) el 1881, que fou condeixeble seu a l'Institut. D'altra banda, segons DALMAU, *El cas Rull...*, pàg. 72, Jesús Navarro Botella era un mestre d'escola racionalista. Implicat en el cas de la bomba de la Rambla de les Flors de 1904, fugí a l'estranger amagat per Ferrer el setembre d'aquell mateix any. Instal·lat a París, fou un dels detinguts, però no processat, per l'atemptat contra Alfons XIII de 1905, al carrer de Rohan. Empleat de l'editorial parisenc Garnier Frères com a traductor i després com a representant per a l'Amèrica Llatina, va acabar

Organitzacions i grups anarquistes actius a partir de 1909 a París

Va haver-hi, en primer lloc, una sèrie d'organitzacions «transversals», hereves de les actuacions de la intel·lectualitat dreyfusiana. Així va succeir amb la Ligue des Droits de l'Homme, que animava Francis de Pressensé, o el denominat *Comitè de Defensa Social*, del qual formaven part Peronnet, Georges Durupt, Henry Combes i altres. De totes maneres, l'organització de més influència i importància va ser el *Comitè de Défense des Victimes de la Répression Espagnole*, fundat per Charles Albert, Alfred Naquet i Charles-Ange Laissant. Va començar a actuar el 4 de setembre de 1909 i el seu primer míting públic es va celebrar el dia 11 del mateix mes ja al local de les Société Savantes del carrer de Danton, lloc que es va convertir en una espècie de seu de les seves principals manifestacions públiques. Charles Albert (amb domicili a 15, carrer del Parc de Montsouris) era també el secretari general de la Ligue de la Lutte pour l'Education Rationnelle de l'Enfance, que havia creat el mateix Francisco Ferrer (i que sovint adoptava el nom de *Lliga Internacional per a l'Educació de la Infància*). Aquell comitè va mobilitzar intel·lectuals francesos —i periodistes—, com deia, hereus del combat dreyfusista, com Henry Béranger (el director de *L'Action*), Anatole France, Jean Jaurès, Edouard Vaillant, Victor Margueritte, etc. i, òbviament, Charles Malato.

No he de dur aquí la narració de la campanya en pro de Ferrer i, a continuació, la de la denúncia del Govern espanyol i la monarquia, que tanta repercussió tingueren. M'interessa ara simplement destacar: primer, l'alta capacitat de mobilització dels sectors del lliurepensament i de l'educacionisme racionalista; segon, les relacions estretes i intenses que tota la campanya i el moviment de recolzament a Ferrer van mantenir amb la francmaçoneria; i tercer, la influència molt directa de tot això en les estratègies i valoracions de la militància de l'esquerra exiliada. Aquesta arribà a pensar (i si més no en part no li faltaven raons per fer-ho) que des de París podia marcar o almenys influir decisivament en les estratègies del moviment en el seu conjunt. D'aquesta manera, es

abandonant per complet la seva activitat anarquista. Hauria format part com a vicepresident del Comitè Antimilitarista de Barcelona el 1902 i el 1903 (el president era Francisco Miranda i la seu es trobava al carrer de la Riereta 37, 1er, que fou el local dels tramviàries i, inicialment, també del Centre d'Estudis Socials).

tornava a plantejar quelcom que ja s'havia fet en els llunyans temps de Ruiz Zorrilla: on era la direcció de l'oposició antimonàrquica, a París o a Madrid?

Aquell Comitè de Defensa va patrocinar la recaptació de diners i ajudes als refugiats i el trasllat dels estranyats i exiliats. Així mateix, va impulsar i organitzar mítings, conferències i campanyes de premsa. Com a tal comitè, Albert el va considerar dissolt a mitjan 1910, arran de la crisi provocada pel denominat *cas Miguel Moreno*, autoproclamat secretari general de les Federacions Obreres Catalanes i de Solidaritat Obrera, i que es va enfrontar amb una part —potser la majoritària— de l'anarquisme exiliat a París. També va incidir —potser amb més influència encara— en la crisi d'aquell comitè tot el problema dur i complex al voltant de l'herència de Ferrer que no arribaria a un cert acord fins a la tardor de 1912. Sense oblidar el fet real d'haver-se tancat relativament la qüestió dels represaliats, ja que una ordre del govern espanyol, amb data 21 de juliol de 1910, va encoratjar el retorn dels refugiats (uns dos mil en total). Es va produir per tot això un cert replegament final d'Albert cap a la reconstitució de la Lliga Internacional per a l'Educació de la Infància. D'altra banda, el Comitè de Defensa de les Víctimes de la Repressió Espanyola va passar a altres mans, més directament implicades amb els sindicalistes (amb *L'Humanité* i *La Bataille Syndicaliste*) i els socialistes. En el nou secretariat van entrar Gillot i Josep Bové, elegits el 26 de setembre de 1911.

És en aquest marc de referència que cal situar l'exili militant anarquista i sindicalista espanyol i català. El grup més important va ser el denominat *de la Famille* (o la *Famille Nouvelle*), actiu des de juliol de 1909 i que també va ser conegut com a *grup de La Villette*, atès que la seva seu, prou estable, es va situar en un restaurant en el número 173 del bulevard de La Villette. Els components més destacats eren José Rodríguez Romero, José Duque, Josep Ginés,²² Francesc Aragó, Florencio Bagedano, etc.. Alguns d'ells tindrien en els propers anys una llarga trajectòria a França, fins arribar els anys de la primera guerra i primera postguerra. Va ser aquí on la majoria contrària a

²² Josep Ginés Perea era relligador i ratllador (enquadernador, per tant). Participà en el congrés de Solidaritat Obrera de setembre de 1908 i en fou membre del consell directiu. Durant la vaga de carreters negocià i arribà a un acord, i per això fou criticat pels radicals. Dirigí la barricada del carrer de Sant Pau de Barcelona, intervingué en la crema de convents i intentà assaltar la caserna dels Voluntaris de la Llibertat, al carrer de Sadurní. Jutjat, fou deportat a França i condemnat a exili perpetu.

Miguel Moreno es va imposar. Els que van guanyar la partida van ser Ortega, Bagedano i Duque.

Més endavant, el 18 de gener de 1910, es va crear un segon nucli anarquista, el grup 26 de Juliol —la data de l'inici dels fets de la Setmana Tràgica barcelonina—, amb seu al número 60 de l'avenue de l'Italie. Sembla haver estat un intent de Miguel Moreno per neutralitzar el grup de *la Famille Nouvelle*. Va aconseguir arrossegar Ortega, Caus i Rossend Vidal. Una part del problema que va acabar amb aquest segon grup va ser personal. L'abril de 1910 va arribar a París la dona de Rodríguez Romero (que ara estava amb Ginés), amb una altra dona i Regàs. Romero no va voler veure la seva dona (ell també estava amb una altra) i això precipità la ruptura.

Finalment, fou significatiu el fet que va haver-hi alguns intents de generar una certa coordinació de grups anarquistes de les diverses nacionalitats, intents promoguts pels italians i per algun nucli francès. El projecte més desenvolupat fou el que va protagonitzar el Grup Anarquista Comunista de Montmartre, que animava sobretot Georges Durupt, i que va intentar unir els espanyols i italians el desembre de 1910. Ni aquest ni cap altre van funcionar, en gran manera a causa de l'actitud temerosa i prudent dels espanyols, que temien ser expulsats.

Les estratègies revolucionàries parisenques dels espanyols

Va haver-hi una primera fase, a partir de l'exili julià, que en part va concloure amb la celebració del primer aniversari de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia (per tant, l'octubre de 1910). Les conspiracions revolucionàries d'ambició van passar ara a estar protagonitzades per Lerroux i van mantenir una estratègia peninsular, hispanoportuguesa, que no pot veure's al marge dels successos de setembre de 1910 a Lisboa. Si més no, molts rumors a París apuntaven a moviments d'armes i en aquest àmbit el protagonisme d'Estévanéz i els seus suposats contactes amb militars continuava sent molt alt.

En aquest marc, sembla que els anarquistes van moure's entre la conspiració i la preparació, sovint il·lusòria, d'atemptats i cops de força, que apareixia inevitablement com a complementària de l'anterior gran conspiració de conjunt. Com ja havia succeït anteriorment, Charles Malato era la referència. Potser

l'acció més destacada fou la preparació del pas de la frontera el 2 d'agost de 1909 d'un grup per aconseguir el rescat de Francesc Ferrer, intent en què van estar implicats junt amb Malato, De Marmonde, Arlandís, Dietrich, Solanelles, Romero Marcus (*Boldú*) i algú altre. Segurament en relació amb aquest mateix intent s'han de considerar els contactes que la militància parisenca va mantenir amb el Grup Anarquista Espanyol de Perpinyà, que sostenia allí dos altres exiliats anarquistes importants: Francisco Miranda i Eusebi C. Carbó. Va haver-hi, d'altra banda, una relació difícil d'aclarir d'alguns anarquistes amb el Comitè Separatista de Díaz. En tot cas, a finals de novembre de 1910, i segons informacions policials franceses, els uns i els altres van coincidir en crits i exhortacions com *A bas l'Espagne!, Vive la Catalogne Libre!* Des d'aquesta instància, es va tenir un especial interès a denunciar la «traïció de Lerroux» i dels radicals el juliol de 1909 i el seu paper en els interrogatoris i el judici que van facilitar la condemna de Ferrer.

Diferent va ser l'estratègia dels socialistes. Fabra Ribas —i *l'Humanité*— es van abocar a la denúncia de Lerroux i van fer una campanya revisionista pròpia molt activa. Van intentar fins i tot la publicació de *L'Action* a París el juliol de 1910, projecte que va frenar directament Pablo Iglesias, qui no volia en cap cas que ningú li marqués la política d'aliances del PSOE des de fora, quan justament ell havia preconitzat l'entrada del partit dins la Conjunció Republicana Socialista, en la qual inicialment també hi figuraven els radicals lerrouxistes. Encara que la ruptura amb Lerroux havia de produir-se aviat, el fet és que Fabra anava més enllà i intentava dur des de París una campanya antimonàrquica peculiar, que continuava basant més en una plataforma socialista i sindical que no pas republicana i política.²³

Passada aquesta primera fase de 1909-1910, va canviar un tant l'estratègia i es van començar ja a definir els nous paràmetres de l'oposició antimonàrquica espanyola, tant perquè van desaparèixer les pautes republicanes més directament hereves del vuit-cents, com perquè van adquirir carta de naturalesa i força les posicions dels socialistes i les del sindicalisme anarcosindicalista. No oblidem que el 1910 s'havia creat la CNT i que la UGT també per aquells anys

²³ No hauríem d'oblidar, finalment, la intervenció carlina. El mateix Don Jaime va ser a París i el seu agent Miguel de Torres hi va tenir força protagonisme. Va haver-hi reunions amb els altres grups revolucionaris.

va iniciar el seu primer gran desenvolupament. En aquest sentit, la preparació del moviment de la vaga general de novembre de 1911 va tenir molt d'afirmació d'una estratègia obrera pròpia i autònoma. Vist des de l'exili parisenca, va tenir força d'estratègia reconduïda sindicalista i socialista que, per bé que es va mantenir també força al marge dels grups anarquistes més purs, sí que va comptar amb el paper creixent dels grups anarcosindicalistes. La crítica als republicans va ser ara clara i rotunda, i també el protagonisme de Fabra Ribas (que recuperava el seu anterior discurs sobre Solidaritat Obrera). Un acte central i públic va ser el míting de l'11 de novembre de 1911 contra les atrocitats de Cullera, produïdes sota el Govern liberal de Canalejas.

Aquesta situació es va traduir, lògicament, en la reformulació de les tradicionals divisions internes de l'anarquisme militant exiliat. Front els «individualistes», Rodríguez Romero, Duque, etc. que havien vençut Moreno i van continuar amb la vella convivència esquerrana de matriu ferrerista, ara abocats a la campanya en pro de la revisió del procés contra el pedagog revolucionari, van aparèixer amb renovada força els «prosindicalistes», animats per Ortega, Baron, Begadana, etc., que van demanar i van obtenir el suport de Josep Negre, evidentment mirant cap al sindicalisme revolucionari de la CGT.

Epíleg

La implicació d'una part molt significativa de l'anarquisme en tota aquella agitació havia estat una implicació de conspiració revolucionària antimonàrquica, que no s'hauria de confondre amb el discurs de la vaga general del sindicalisme revolucionari. La llista d'actuacions de l'anarquisme d'acció al tombant del segle així ho corroboraria, amb els complots contra els reis o els atemptats polítics de protesta per Montjuïc i altres repressions, fins arribar a la vaga de 1909 (protesta contra la guerra i pressió envers els republicans). Tingué un caràcter distint la vaga general revolucionària de 1911, que recuperà en part el pes sindical i obrerista dels moviments de 1901 i 1902. En un cert sentit, el cicle més conspirador clouria amb aquell moviment del 1911; després, la vaga del tèxtil de 1913 tingué de nou un caràcter sindical i potser la de 1916; no així la de 1917, de nou amb forts ressons polítics. Però llavors ja érem en el temps d'uns sindicats i una CNT que ho estaven omplint tot.

Muhaba textures

Una revista del Museu d'Història de Barcelona que presenta textos relacionats amb els programes de la institució (recerca, exposicions, conferències, seminaris, itineraris)

	cat	cast	eng
1 Les muralles de Barcino	■	■	
2 The ceramics trade in Barcelona in the 16th-17th centuries			■
3 Lletres hebrees a la Barcelona medieval	■		
4 Vicens i Barcelona. Imatges històriques	■		
5 Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909. Arrels i conseqüències	■		